

Прилог историји школства у Босни и Херцеговини.

Српска конфесионална основна школа у Ливну.

Написао Душан Ј. Караџац — Кулен-Вакуф.

Још од прастарих времена настојали су људи, да се што више у своме послу усаврше. Они нијесу могли остати код онога, што су од својих старих научили. Та знамо, да дух човјечији све више тежи за нечим бољим, — савршенијим. Он све гледа, како ће свој посао олакотити и боље унаприједити. Из прадавне историје имамо доста примјера, како се човјек бори са: дивљим звјеровима, човјеком-непријатељем, па чак и против саме природе. Све је то његов разум свладао! Дух његов изумио је оружје, почео је градити станове, — па је тако одолио опасним — за његов опстанак — животињама. Е, сада му је већ лакше било, те је могао и на друго што мислити. — Непријатељ је ударио на њега, те ако је био јачи — уништио га је. И ту се он домогао спаса. Сложило се њих неколико, те су тако живјели у заједници. Када су довде дошли — онда је даље већ лакше ишло, — те, — не само да су физично били јачи, — него су и са душевним способностима боље у будућност гледали. Што један није знао, — јест други или трећи — еле — један је другога учио. „Више људи — више зна“, — вели народна пословица. Када су почели овако живјети у заједници, почеше смишљати, како ће и шта ће даље бити. Стално се населише у једноме мјесту; — изумјеше оруђе: — те сада од оних дивљака и скиталица видимо ми мирне и вриједне ратаре. Ето вам какав је дух човјечији, њему никада није доста, није му добро, увијек он нешто рачуна, смишља и премишља, изналази, усавршује, — те није био дотле миран, док није — да не рекнем — и природу зауздао, — те њоме барата како он хоће.

Не ћу дуго да дуљим о оном, што је већ давно и давно прошло, него сам само напоменуо, да се види, како човјек није одмах дошао до онога савршенства, на којем данас стоји. Све је то њега стајало великога труда, муке и чврсте воље, да је све те препреке свладао, — те када је једном добро раскрчио пут — е онда му се лако по њему возити.

*

Свему овоме данашњем знању и умијењу, нема сумње, да су допринијеле заједнице, друштва — а кроз њих — школа. Рекао је славни Бизмарк на првом опћем њемачком државном сабору, када се повела ријеч о томе, ко је највише допринио побједи:

„Код Седана је победио народни учитељ!“ — а кроз њега — школа. Школа је темељ свакој држави! Када су се оне почеле оснивати, те у којем можда облику, — било је у давној давнини.

Увод.

Пријећи ћемо мислима велики низ година од створења свијета, те откада позитивно знамо за душевни развој човјечанства, — а зауставићемо се у нашој, не баш далекој прошлости. Година 1820. није баш тако одавна прошла, та шта је то, само 88 година размака. Али и у тијех 88 година — великих, да не рекнем огромних

промјена је настало. Нема те гране знаности, која није гигантском снагом напријед корачала. Томе огромноме душевном развоју без сумње је допринијела и опет — школа. Школа је напредовала!

Да говорим о важности школе, мислим да је и одвише сувишно, јер је врло јасна корист, коју нам она даје. Није забадава речено: „Народ без школа, јесте народ без будућности!“ Ово су и наши стари увидјели да је тако, те су све могуће жртве допринашали, само да имају своју школу, гдје ће им се подмладак изобразити, да данас сјутра постану честити и вриједни грађани, те да користе себи, народу свом и домовини својој.

Свашта на свијету има своју историју, па тако и школе. Школство у нашој домовини Босни и Херцеговини такођер има своју историју, те мислим, да не би на одмет било, када би се тачно описало, када је која школа постала, како, те најближу прошлост њену. При томе би требало изнијети историју свију школа, без разлике њена карактера: била она државна, конфесионална, приватна, или каква му драго.

Мислим, да би оваква историја школства, која би из цијеле Босне и Херцеговине у једну цјелину спојена била — само на нашу опћу корист била. Таквом би се историјом јасно приказао душевни развитак нашега народа, те све евентуалне сметње, што су га у образовању његовом пометале. За тим би се тачно приказивало стање школства прије и после окупације, што би особито важно било, јер би се одатле врло лако могло разабрати, колико је добра учинила земаљска влада народу — подижући школе. — Не би ли оваква историја добро дошла и приликом оснивања „Школског музеја“ у Сарајеву?

Ја сам узео себи за задаћу приказати историју „Српске конфесионалне основне школе у Ливну“ — почевши од год. 1820. па до данас. Даљих података од год. 1820. — нити писмених нити усмених — нема. Говорећи о историји српске школе, не смијемо, а и не можемо никако пријећи, а да бар коју не рекнемо и о развоју „Црквено-школске општине“. Развој српске школе у врло је уском везу са развојем „Црквено-школске општине“. Материјално стање српске школе зависи сасвим од „Црквено-школске општине“ Општина има да се стара на првоме мјесту, о цркви, т. ј. да управља црквеним дохоцима, а на другоме је мјесту њена брига о управљању школским дохоцима, намиривање разних школских потреба, надзирање рада учитељева, и уопће старање, да школа одговара својој сврси и да иде упоредо са државним и другим школама исте категорије.

За то ћу и ја, описујући развој српске ливанске школе. догађи се и црквене општине, и то особито у старије доба, када је општина имала развјерно пуно више посла са школом, него са црквом. Ово ће пак бити посве разумљиво, када се зна, у каквом је односу била црква и школа наспрам отоманске владе. О овоме пак биће касније говора, из кога ће читалац јасно увидјети стање школе и стање цркве према државној власти, навластито до окупације, т. ј. до г. 1878.

Овај приказ раздијелио сам на три главна дијела, и то: Први дио, који почиње од год. 1820. па све до године 1847.; други дио, који почиње од год. 1847. па све до год. 1874. и трећи дио, који почиње од год. 1874 па све до данас. Ево, да мало разјасним, за што сам овако овај приказ раздијелио: Узео сам почетак од године 1820. с тога — како већ напоменух — јер даљих података нити нађох у архиву српско црквено-школске општине, нити могах ишта и од најстаријих људи

дознати¹⁾. Год. 1847. узео сам стога, јер се истом те године основала „Српско православна црквено-школска општина“²⁾. Други дио, који почиње од оснотка српско-православне општине, па све до год. 1874., т. ј. до зидања нове школске зграде, — до наступа нове ере за српску школу ливањску. Даље — трећи дио — посветио сам најновијој доби, — од оснотка нове школе па до данас.

Овом приликом стављам приједлог на све другове и другарице, — без разлике на којој школи службују, — те мислим да су они у првome реду позвани за ово, да се лате „пера и хартије“, те да сваки своју школу по своме умијењу оцрта, а увјерен сам, да ће наш дични „Школски Вјесник“ врло радо уступити простора за овакве радње.

Овом приликом изражавам жељу: како би било, да се овакве радње штампају као посебни прилог „Школском Вјеснику“, те када би се временом обрадио историјски преглед свију школа у земљи — ето, онда бисмо имали једну омашну (по квалитету и квантитету) књигу, коју бисмо могли увезати и натпис јој метнути: „Историја школства у Босни и Херцеговини од најстаријих времена па до данас“. Ја овако мислим, но како год наш драги уредник учини — добро ће бити. Само нек се ради!³⁾

Још једну да напоменем друговима и другарицама, када се буду прихватили овога посла. Сакупљајући грађу за историјски преглед које школе, наићи ће на такве потешкоће, којим се управо ни надали не би. Само ће вам ово доста муке дати: један каже овако, други онако, — у старим опет „Рачунима“ и „Записцима“ нађе се опет друкчије. Ништа то! Само стрпљења — ти све покупи — па испоређуј, тражи — и изаћи ћеш већ на крај. Особито ћеш се помоћи разним писменим подацима, списима, „Споменицама“, и т. д. Када сам већ споменуо „Споменице“, баш да коју рекнем о њима.

Пишући овај приказ, опазио сам, да ни половицу труда и муке не бих имао, да сам имао какву „Споменицу“ при руци, у којој би било бар нешто забиљежено. — Но на жалост ова је школа, као и многе друге у земљи — нема. Да је „Школска споменица“ једна корисна „стварчица“ увидјела је и наша земаљска влада, која је својом наредбом од 3. јула 1897. број 86.383/І. препоручила учитељству, да за своје школе састављају „Школску споменицу“ — „у којој ће бити приказана повијест поједине школе, од времена, када је постала“.

Ево шта нам наш честити друг г. Недјељко Лазаревић на стр. 633. „Шк. Вјесника“ од 1902. год., даље вели:

„— — — — — на коју смо (т. ј. Споменицу) ми као да и заборавили.

Да се не налази и разлога томе заборава? Налази га се, да, у нашој незнаности и неваљалости, те бојазни: да не урадимо посла за другог, извињујући се: Ах, ко ће на сто мјестâ писати сто историја!?“

„Међу тим то није и без зере истине! И ја бих, у сталешком интересу, понизно и скромно предложио, да се у новом издању цитиране високе наредбе дода: Израда

¹⁾ Јосо Јефтановић, Шпиро Кујунџић, Тошо Којдић, Коста Кујунџић, Перо Ждеро, и још многи други.

²⁾ Архив „Српске црквене православне општине“ у Ливну: „Рачунъ одъ прихода Црковни“ — 3. стр.

³⁾ Како познајемо прилике, већином би се изгубио почетак, док би се дошло до свршетка. Боље ће се та грађа сачувати овако у оквиру „Школскога Вјесника“. Ур.

прошлог дијела у споменици награђује се примјерено квалитету рада, а наставак будућег ставља се у дужност школскијем старјешинама“, и т. д. — — — —“.

Ово вели г. Лазаревић и право вели. Ја познајем једнога старога учитеља, да гдје год је дошао — написао је у оној школи Споменицу, па никада се још није потужио, да „другима ради“. Ја мислим да писања Споменице не ће све дотле бити, док у томе смислу не изађе каква наредба. Али тек, да се и нека награда даде за писање Споменице — како то вели г. Лазаревић — право је. — Оваке Споменице могу нам бити само од врло велике користи.

У то име браћо другови и другарице на посао! Главни извори, одакле ћеш црпсти потребне податке — стари људи, — којих на жалост сваки дан све то мање бива, да на њихово мјесто други дође. Што се прије почне, тим боље, више ћемо података скупити и приказ ће бити потпунији и вјернији; — а што је још најглавније, лакше ћемо доћи до потребних података.

Српска конфесионална основна школа у Ливну.

I. поглавље од 1820.—1847.

I.

Стање школе од год 1820., па до оснутка црквено-школске општине у Ливну. Слобода обучавања и школске зграде.

Историја ливањске српске вјероисповједне школе почиње истом од г. 1820, а као доказ тому служе нам писмени подаци из „Протокола црковних“ од те године, за тим предања, на која се морамо више ослоњити, него на какве писмене податке, будући да потоњих има врло мало. Даље од године 1820. — нити има икаквих писмених података о оснивању школе, а од старих ми људи нико ништа није умно рећи, а уједно тврде, да се добро сјећају, да прије споменуте године није никако било школе у Срба православних, а по свој прилици ни у католика ливањских.

По предању се тврди, да прије г. 1820. уопће о школи у Ливну нема ни говора. Ево, шта о томе приповиједа стари Тошо Којдић, потомак старих свештеника ливањских, човјек — конзервативац до крајности. Он вели:

„Око г. 1700. дошао је у Ливно неки поп Никола Којда из села Острошца, код Гламоча. Од овога попа Којде основала се цијела породица, која се по њему и прозвала: „Којдићи“, из којих су највише потјецали хришћански свештеници, који су један другога нашљеђивали у својој „нурији“¹⁾ — ливањској.

Шта је овај поп Никола свршио — не зна се, — но биће сигурно, да је оно — што и већина свештеника у оно вријеме, — један другога учио — и спремао у звању. Тако је то онда било! Добро се сјећам, да су мени моји стари приповиједали, како би он скупио мало дјеце, — те их благоданом и недјељом обучавао у буквару, а особито их је учио молитве наизуст. Који је год слуга био код њега, није ни један отишао, да није умно барем своје име записати. Како је њега — његов отац можда изучио за свештеника, тако је и он свога сина Јову, који се збиља и запопи. Поп Јово исто је тако радио као и његов отац — поп Никола; — врло је радо обучавао дјецу у буквару и у часловцу. Да је било какве

¹⁾ Нурија-парохија, т. ј. један рајон, у коме има право само догични свештеник да послужује

школе за тога времена — знам добро, да није, — јер су ми моји стари то толико пута приповиједали“.

Истом г. 1820. знаменита је била по Србе православне у Ливну. Тада су добили прву школу. Каква је — таква је; — онда је била врло добра¹⁾. Школа је била, али о каквоме уређењу тада — још ни говора нема.

Споменути поп Јово Којдић имао је сина Станка. Изучивши Станко код свога оца: буквар, часловац, црквено појање и богослужење, те остало што је тада требало за свештени чин, оде у калуђере и добије име — Серафим. Као јеромонах наслиједио је од свога оца ливањску нурију. За њега се приповиједа, да је био веома вриједан, те је особито желио и увијек премишљао, како би то било, да се оснује каква школа, гдје би им се дјеца „свакоме корисномъ науку учила“. Овај млади калуђер — јеромонах — први је, за кога се позитивно зна, да је основао школу, коју је отворио г. 1820. у својој властитој кући на „Беглуку“ — (махала код „Думана“). Ова кућица још и данас постоји, а својина је споменутога Тоше Којдића. Сада у њој станује бесплатно један сиромашак. О самој овој кући — као првој школској згради биће ниже говора.

Овај вриједни калуђер Серафим — под своју старост — од 106 година — ослијепи и би принуђен, да напусти како свећеничку, тако и учитељску службу

Ливно је тада било једно од првих трговачких мјеста у цијелој Босни и Херцеговини, јер је сва прекоморска роба за Босну морала проћи кроз Ливно, будући да другог пута није имала. Богати ливањски трговци, — опет својим трговачким послом — морали су чешће ићи у Сплет, Задар, а особито у Трст, при томе им се десио прилика, да узгредице мало у Задар сврате, те би онда оданде доводили свршене богослове себи за учитеље. Овако су они још за дуго времена добављали себи учитеља, који — пошто се погодно с народом — остајао би: по годину, двије, па и више, већ према томе, како му се свиђало, те какве су прилике биле.

Особуту заслугу имали су тада за развој школе „Хаци-Браћа Кујунџићи²⁾“ (ово је била тврдка њихова), који су све у својим рукама имали — све до оснотка црквено-школске општине, како се то даље из „Рачуна црковнихъ“ може разабрати. Иза њих су као угледни грађани били: Јефтановићи, Станишићи, Тодоровићи, и други. Особиту је заслугу без сумње стекао још и аустријски конзул **Спиридион Рајковић³⁾**, који их је савјетовао и упућивао у свему, што они нијесу знали и умјели. Његовом иницијативом управо је и основана црквено-школска општина, како се то опет из реченога протокола види. Како је овај честити човјек био заузетан за школу, спомиње га и Др. Алаџовић у својој штудији: „Ivan Frano Jukić“ стр. 48., гдје вели:

„— — — U Sarajevu je oko podizanja škole najviše slave i zahvalnosti stekao **Špiro Rajković**, Dubrovčanin, koji na veliku korist sviju nas sa svojim znojem i kvarom među nama prebiva.“

¹⁾ Види о школским зградама у овоме поглављу

²⁾ А на по се Јосиф Кујунџић

³⁾ Г. 1856 појави се у Ливну колера, те да се од ње спасе оде у Гламоч, — али му не би суђено, јер исте године несретна болест и њега захвати и обори га у гроб Народ га још и данас са захвалношћу спомиње; његово име треба да се златним словима забиљежи у историји српске ливањске школе.

Послије смрти јеромонаха Серафима увидио је народ, да је школа од користи по опће добро, те почеше смишљати, како би то било, да у којој кући отворе школу, да добаве учитеља („дацкала“ — „мештра“), те да им дјецу учи. У ту сврху најме кућу (на томе мјесту је сада Видовића хамбар) у којој отворе школу. Но овдје не опстоја дуго школа, него је преселише у кућу, коју касније прекупи — сада већ покојни — Манојло Станишић¹⁾.

Но на брзо увидјеше, да овако не може дуго опстати, него да је потребно имати посебну зграду, у којој ће отворити школу. Ово је ишло доста тешко, будући да Турци тада још никако не дозвољаваху ни школу, а камо ли цркву подигнути. За то се богати трговци ливањски договорише, да у име народно купе од Х. Б. Кујунџића земљиште у „Беглук-махали“, те да ће ту — к’о — зидати кућу, у којој ће они „учињати“ и сушити кожу, с тога и прозову они то мјесто „Табана“²⁾. О овој куповини земљишта има доље у „Рачунима црковнимъ“ гдје вели:

„— — — 2933 фиорина и 20 кр. примише Г. Хаџи Браћа Кујунџићи за грађевину Табана, и остасмомъ дужни ишт фиорина 66 и 80 кр., за надомирити Сумму одъ фиорина 3000“³⁾.

И тако дакле истом г. 1846. купише земљиште, а тек годину дана касније подигоше зграду, коју су били привидно намијенили за учињање коже, у којој пак већ г. 1847. отворише школу, и то под увјетом, да исту зграду опашу високим зидом, коме се рушевине и данас још добро држе⁴⁾.

Да видимо сада укратко, да ли су они могли слободно зидати школе и доводити учитеље. — Ево шта о томе причају стари људи:

„Школа је тада била пуно сретнија од цркве. Турска влада — истина, сметала нам је тамо до г. 1847, подизању школе, — али касније је чак и материјалну помоћ пружила (види о зидању нове школске зграде г. 1874.)⁵⁾; — док са вршењем богослужења то је сасвим другачије било. Богослужење се, истина, вршило, али како? Цркве није било, — а нити смо је смјели подизати, него смо службу божију вршили по кућама, сада у овој, сјутра у оној и тако редом⁶⁾. Обично смо се сакупљали на молитву у некога Пажина кући (у Застинју код Ливна), а љети бисмо ишли и по шумама (у Жабљак). — За вршење службе божије имали смо неки посебан „чадор“, који је владика освештао. Исти чадор разапели би изнад стола, који нам је служио за часну трапезу. Само богослужење пак морали смо вршити рђавом зором — сасвим тихо. Разумије се, да звона нијесмо имали, а нити смо их смјели имати. Па и нову цркву, када смо г. 1858. подигли, нијесмо одмах зидали и садашњи звоник — него касније“⁷⁾

¹⁾ Тошо Којдић.

²⁾ „Табана“ или „Табани“ од ријечи „Табхана“, гдје се суши и чини кожа. У Сарајеву доњи и горњи Табаци.

³⁾ Све цитате навађам тачно по оригиналу, са свим ортографским и иным граматичким погрешкама.

⁴⁾ Опис ове школске зграде, као и оних првих трију приватних кућа, у којима је за невољу била смјештена школа — биће опширно изнесен у одјељку о „Школским зградама“ у овој доби.

⁵⁾ Види писмо сарајевског владике писано у Цариграду 1872 — у другом поглављу.

⁶⁾ Dr. Tugomir Alaupović „Ivan Frano Jukić“ str 48 „— — — 4 novembra g 1847 udarili su Srbi u Prijedoru temelje svojoj školi, ali kako je neko bio proneo vijest, da će graditi crkvu, zabrani im vlast gradnju“.

⁷⁾ Симо и Шпиро Кујунџић.

Као доказ, да је ово заиста тако било, што нам предање каже, спомиње се у: „Рачуну одъ Прихода црковни“:

„— — — Г. 1862. продао се стари чадоръ Гламочанимъ за 360 (тристотине и шездесетъ) Гроша“.

Из овога се види, да су они споменути чадор, испод кога су службу божју вршили — продали гламочанима за 360 гроша (57 К и 60 х данашње вриједности, рачунајући грош по 16 х), — пошто су г. 1858. почели већ градити цркву, те им је касније и чадор био непотребан.

Колико се све више стезало и забрањивало одржавање свете службе божје, у толико су допуштали подизати школе, те младеж слободно обучавати у вјери, читању и писању.

*

У овоме времену, т. ј. од г. 1820 па све до 1847. — бијаху четири школске зграде. Прве три бијаху приватни станови, у којима за невољу отвараху школу, док четврту, која се подигла г. 1847. на Табанима, можемо сматрати као прву шкодеку зграду, која је баш у ту сврху и сазидана.

Хајде најприје да промотримо прву зграду, у којој је била смјештена школа. То је кућица јеромонаха Серафима Којдића, у којој се младеж учила „штити буквар и нешто мало писати и рачунати“. Ова кућица бијаше и стан њенога власника и учитеља и — школа.

Када се пође од данашње српске школе према извору „Думана“, одмах на десној страни, трећа кућица од џамије, јесте некадашња школа и кућа вриједнога учитеља-јеромонаха Серафима. Кажем ти, трећа кућица до џамије, а да станеш на томе мјесту — не би могао видјети никакве куће, него један трошан зид, висок готово ни цигла 2 метра. Закрени уз тај зид на десно (на исток) и погледај онда опет на десну страну, видјећеш истом сада иза реченог зида — кућу, која ће ти на први поглед рећи, да је много штошта „преко главе претурила“. Хајде да је мало обиђемо и промотримо. Понесох уза се женин метар, к'о велим не ће ни он бити на одмет. Кућица броји у дужину ништа ни више ни мање него 6 метара, а у ширину ни пуних 5 метара. Тлоцрт јој је неправиан четворокут. У висину, т. ј. од земље до испод стрехе нема ни пуна 2 метра, и то само на западној страни, док се на источној страни кров сасвим прислонио на земљу, а то ради тога, што је кућа начињена на „страни“. — Улази се са западне стране. Хајде да уђемо у кућу, у негдашњи „храм просвјете“. Цијела кућица раздијељена је — као и све старе босанске куће — на два дијела. Први је дио „кућа“ или „ватриште“ или „кухиња“. У кухињу се улазило одмах споља. Из „куће“ или „ватришта“ улази се у други дио — собу. Протрићемо најприје „кућу“ или „ватриште“! Одмах, чим се уђе у „ватриште“, с десне су стране врата, која воде у собу, а даље до врата јест „огњиште“. Огњиштем се зове малени калдрмисани квадратични простор, на коме ватра гори. Изнад ватре виси о јакоме ланцу (синциру). — који је прикачен за греду на тавану — котао или бакрач, у коме се готови јело. Ватриште или кућа нема таванице, а то је ради тога, да може дим одилазити, те да има промахе, јер иначе не би могла ватра горјети. На крову су прорезани отвори, који се могу по вољи отворити и затварати. Ови отвори зову се „баџе“. „Баџе су обично двије, које су на противним странама. На тавану

нијесу ништа друго могли остављати, него само вјешати месо — да се у диму суши. Ријетко би када на таван остављали кукуруз или што друго. У једноме буџаку у кухињи смјештен је „долаф“ или полица, гдје се похрањивало суђе и остаци јела. — Уђимо у собицу! Она је служила оцу Серафиму за спавање, била му је благоваоница, учиона, и т. д. све што год хоћеш.

У собицу — учиону — улази свјетло са двије стране — кроз два прозора — боље да рекнем прозорчића. Ширина прозора једва досиже до 40 *цм*, а тако исто и висина. Кроз ове мале прозорчиће облијепљене умјесто стакла хартијом „пенџеријом“ — не могаше довољно свјетлости доћи у кукавну собицу. Соба пак само је висока толико, колико се једва може један средње висине човјек усправити. Соба има таваницу — „шише“. Да погледамо сада у њу, као „учевну дворану!“ У прочељу је собе мало узвишено мјесто, које би било покривено ћилимом или „хасуром“. Ово је „шиљте“. Овдје је сједио учитељ — отац Серафим и давао науку својим ученицима. Ученици би сједили на поду прекрстивши обје ноге, на којима би тада држали или „букову таблицу“ или Буквар, и тако читали и писали.

Ето то бијаше „учевна дворана!“ Није се гледало, да свјетло упада с лијеве стране, да су клупе према хигијенском пропису (а нијесу их тада ни имали), нијесу гледали ни на „диференцију“ ни „дистанцију“ клупе, и т. д. и т. д. Главно је било, да се умије мало „замрчити“, т. ј. записати своје име и презиме и нешто молитвице. Нијесу гледали за колико се то може научити; већ — учи, док не научиш. — Застраних мало!

Хајдемо мало ову прву „школу“ и споља огледати! Кућица је сада таква стања, да се управо чудим, како то она ужасна ливањска бѹра још трпи, да јој пркоси. Тек што се држи. — „Шимле“ (храстове тесане даске дуге до 70 *цм*, а широке до 20 *цм*), којима је кућа покривена — веома се разриједиле. Та како и не ће, та већ је једно стољеће, како та колибица стоји.

Оваке куће и овакав распоред још се и данас може пуно наћи код нижега и сиромашнијег слоја.

Умрије честити отац Серафим, затвори се и његова школа. Али не би ни то дуго. Људи увидјеше корист, што им је књига донијела, — одлучише се на потицај првих трговаца ливањских и отворише наново школу у једној приватној кући у „Калајџиници“ махали. Ова је кућа доскора опстојала, — а сада је на њену мјесту лијеп хамбар и штала трговца Ђорђа Видовића. Људи приповиједају¹⁾ да ни ова кућа — гдје отворише грађани прву своју школу, није пуно умакла од куће оца Серафима. Само је била мало пространија. Ова им је кућа у толико добро служила, што је била завучена мало у страни и тако донекле уклоњена разним тадањим неприликама.

Но и овдје се дуго не одржа школа, а највише је био тај узрок, што је сама кућа — тада већ — била веома трошна. принуђени су дакле били тражити другу кућу, у којој ће моћи школу отворити. И тако након 1½—2 године пријеђоше у кућу — касније Манојла Станишића — а сада својина Пере Станишића. Да описујем ову кућу, било би и сувишно, доста је да рекнем само неколико ријечи о њој.

Кућа је грађена на један бој (кат) са приземљем, — но висина је цијеле куће, да би се човјек могао заскочити и ухватити се за прозоре првога ката и тако ући

¹⁾ Тошо Којдић, Шпиро Кујунџић, и др.

у кућу. У кући су на првоме кату двије собе од својих 20—25 м², док су се у приземљу држала говеда. Приземље је дакле служило као — штала¹⁾. И у овој кући није дуго школа остала, ваљда су и људи сами увидјели, да не погода својој сврси. Ова кућа и данас опстоји, а налази се у „Калајџиници“ махали (једна од најживљих махала у Ливну). Кућа је опасана великим зидом, а у њој сада станује њезин власник Перо Станишић.

Народ је добро увидио корист од школе, а увидио је и то, да за школу морају и добру зграду имати. У том су их правцу највише потицали Хаџи-Браћа Кујунџићи, те тадашњи аустријски конзул Спиридон Рајковић. Ја! Али то не бијаше тако лако извести, као што су они замислили. Лако је било и земљиште купити, лако би било и кућице што направити — новац скуп, а палаче им није

Школа на „Табањима“.

требало — али је било тешко добити дозволу за градњу куће, која би се употребила за школу, а још мање за цркву. Последње дуга договарања сложиле се први трговци ливањски и купише г. 1846. земљиште за 3000 форинти код „Љумана“, — како сам то већ прије споменуо. Почеше купити дарове, прилоге, а борме бијаше и богатих завјештаја, те би могли већ скорим почети и кућу градити. Али сада бијаше најтеже! Треба дозвола за зидање куће. Отидоше кадији. Он их пита — шта ће с кућом, е сада би ваљало казати, „Да кажу — за школу — — — — „хајде рајо! каква школа“ — — — већ они то другојачије докончаше. — „Да не би отезали градњом — — — „хајде, рећи ћемо, да смо се договорили, да заједнички подигнемо кућу, у којој ћемо заједнички учинјати кожу, те тако трговину мало по мало раширити“. А дотле, док се кућа гради - - ко

¹⁾ Обичајни стари начин. Тај се простор зове „подрум“; спомиње се доста пута у народним пјесмама, како се коњи воде у подруме. Ћр.

они мишљаху — искаћемо једнако дозволу да нам дадну — — — „како би било да отворимо школу — — —“. Мало поткучише кадији, а мало опет помози честити Рајковић, и дозвола за градњу „Табхане“ би готова. Тако је то било прије окупације! А сада? Просвјета је раширила крила под премилостивим жезлом **Његова Величанства нашега Цара и краља Фрање Јосифа I**, а цијели Његов народ осјећа се сретним под Његовим премудрим владањем, јер све напредује — — — — —

Добише дозволу! И тако ето са срећом почеше градити кућу, у којој ће касније отворити школу. Ударише темељ — и почеше, али уједно почеше сада свакако тражити, молити и преклињати, да им се свакако дозволи, да могу школу отворити. Пиши мутесарифу у Травник, пиши паши у Сарајево, пиши владици, — и повуци и потегни, док једва једном изби и та толико жељена дозвола, али под тим увјетом, да се школа мора оградити доста високим зидом. У први мах хтједоше они на томе мјесту саградити цркву, али за то не би добили дозволе, да не знам коме пишу.

А сада мало да промотримо ову зграду, која је грађена једино у ту сврху, да се у њој школа отвори. Како већ с приједа напоменух, ово је прва кућа, коју су зидали баш у ту сврху, да у њој отворе школу.

Ова кућа, као и већина босанских кућа зидана је на један бој са приземљем. — У приземљу се држала говеда, била је и „магаза“, у којој се остављале разне ствари.

Да потанко описујем ову кућу, мислим да није потребно, јер се са слике (стр. 190.) може одмах видјети, каква је и да ли је могла служити оној сврси, којој је намијењена. (Наставиће се)

Utjecaj nastave na kažnjenike.

Piše Dragutin Hofbauer — Zenica.

Pridošli je kažnjenik u centralnoj kaznionici kao neobragjena i zanemarena oranica, koja je zarasla korovom i divljim podancima. Idealna je zadaća provagjanja kazne, da ukloni taj korov, opachine i slabosti značaja, te da oplemeni divljake plemenitim cijepovima, t. j. da rasplamsa onu dobru iskru, koja još tinja u kažnjeniku.

Provedba kazne sastoji od stege, reda i nastave. Stega priučava na red utamničenoga, koji je prekršio pravni čovječanski red. Râdom se odgaja kažnjenik, da se nauči uregjenju i korisnu poslovanju, a nastava ga napokon uzgaja u etičnom pogledu. Na posao i na rad može se kažnjenik prisiliti, ali ne na učenje, pa ipak ne samo da nastavu zapada teška ta dužnost, da kažnjenika naobrazi, nego joj je i ta svrha, da kažnjenika predobije za rad i red iz vlastite pobude.

Kažnjenik dobro uviđa, da se mora pokoravati redu, a uviđa brzo i korist râda, jer se otale nada materijalnu probitku. Korist nastave mora kažnjenik istom upoznati. Želja za polaskom škole potječe obično iz praktičnih razloga. On vidi, da mu naobrazba, koju stiže u školi, koristi pri radu, a vidi i to, da po nastavi stiže način, kojim može suzbiti dosadu, koja ga snalazi u besposleno vrijeme.

A ima puno na novo pridošlih kažnjenika u samici, koji nemaju nikakvog interesa za nastavu, jer im nijesu poznati njeni probici. Rjegje, ali se ipak dogagja, da

Прилог историји школства у Босни и Херцеговини.

Српска конфесионална основна школа у Ливну.

Написао Душан Ј. Караџац — Кулен-Вакуф.

(Наставак.)

Ми ћемо само мало унутра завирити. Унутрашњи распоред јој је као и у свих сличних босанских кућа. Нека читалац помисли на ону кућу јеромонаха Серафима, и само нека овој дода још који метар у дужину и ширину и имаће готову слику прве школске зграде у Лијевну.

Школа је сазидана на страни бријега, тако, да је на источној страни кров сасвим наслоњен на земљу, док се на западној страни уздиже „једнокатна“ зграда. — Улази се са западне стране преко трошних степеница. Степенице су такве, да, када би се два човјека пењала уз њих — морале би се срушити. Читава је кућа тако трошна, — да је чудо, како се још држи. — Како већ сприједа споменух, ова је кућа зидана — баш да се у њој смјести школа, но веома је зачудно, да у ту сврху није послужила само три или четири године. — За што? — то нијесам никако могао дознати. Школу су опасали великим зидом, а то је имало свој узрок, који сам још сприједа напоменуо¹⁾.

II.

Први учитељ. Трошак за издржавање школе и учитељска берива.

Као први учитељ спомиње се јеромонах Серафим Којдић, који је уједно био и свештеник лијевањски. О оцу Серафиму било је већ сприједа говора, но овдје ћу само још нешто допунити. Како је ово била приватна школа, — то је посве наравно, да се он морао и за награду ради свога труда бринути. Жалосна је то била награда; — но какав рад — таква и плаћа. Сигурно оцу Серафиму није било рђаво, — као свештеник и још у оно доба — сигурно је могао „скрпити нешто плаћице“. Од својих ђака добивао је као прописани од њега принос по „цванцику“, а сиромашнији борме и по „грош“ мјесечно. Но то је оцу Серафиму била споредна плата. Главну плату добивао је у „нарави“. Шта је то било ђаку донијети један „сирац“, ћасу кајмака, комадић сланине јали пршута, јаја, жита, коју цјепљу дрва, и т. д. и т. д. Главно је, да ђак научи, а борме учитељу у оно доба, да право рекнем — није било лоше. За данашњи пак углед учитељског сталежа — да и не спомињем, да би такво плаћање уродило рђавим плодом.

О оцу Серафиму не могах више ништа дознати, а у црквено-школским књигама почињу се тачније биљешке водити истом од оснутака црквено-школске општине, т. ј. од год. 1347. Отац Серафим умр'о је у Лијевну год. 1856. у дубокој старости од 106 година — ослијепивши.

¹⁾ Једни кажу, да су се школе отварале у кућама овим редом: 1. У кући јеромонаха Серафима и 2. школа у Табанима и т. д. А други опет овако кажу, што је вјеројатније: 1. У кући јеромонаха Серафима, 2. у кући, гдје је сада Видовића хамбар, 3. у кући Манојла Станишића и 4. школа на Табанима. Када се узме у обзир, у којој је школској згради учио дјецу који учитељ, — то је ова друга тврдња вјеројатнија.

У овоме времену, т. ј. до год. 1847., морамо се више освртати на усмено предање, него на какве писмене доказе, будући је пошљедњих има врло мало. Особито су нејасне слике о учитељском особљу, који су служили у овоме времену, а и кашње.

Као први учитељ, којег су Срби лијевљани добили, био је неки:

Симо Јеребић. За овога не могах ништа дознати — што се његове биографије тиче. У Лијевну је био само врло кратко вријеме. Турци га никако нијесу могли трпјети, те га једну ноћ протјерају. Умр'о је у Београду у Србији.

Даље се спомиње неки учитељ:

Стоисављевић (име му никако нијесам могао дознати), а у исто вријеме била је и нека учитељица, као „extra statum“ — позната под именом

удовица **Савка Тошић**, која је била удата за Билу Тодоровића, а касније се преудала за неког Јефтановића.

Учитељица Савка учила је дјецу само у таким пригодама, када би Лијевљани остали без „правог“ учитеља. За њу приповједају, да је женску дјецу купила око себе код куће, те их учила „плетењу чарапа“.

Поменути учитељи учили су у школи, која је била смјештена на „Калајџиници“, у кући — гдје је сада Видовића хамбар и штала.

Даље се спомиње још и неки учитељ, кога су звали: „**Пипо Далматин**“. За име његово не знаше ми рећи, но по свој прилици биће, да је то неки **Мићо Новаковић**, који је дошао из Далмације. За њега кажу, да је тако пио, да би сио код бурета с вином — отворио славину (пипу) — подметнуо уста — и пио. Ваљда су га ради тога и прозвали „Пипо“, а што је био из Далмације — „Далматин“. Он је био учитељем у Лијевну само једну годину, т. ј. од г. 1843.—1844., а учио је дјецу у школи на „Калајџиници“ у кући Манојла Станишића.

Премда је Мићо пуно пио, ипак су га Лијевљани јако вољели, јер како веле, бијаше „добар учитељ“, о уз то веома храбар. А да речеш право — ово је пошљедње тада ваљало.

Срби су се тада морали веома припросто носити, и наопако би било по онога, који би се имало боље одјенуо, — а поготово, када би на себе обукао „доламу“. ¹⁾ Мој ти Мићо за то хаје и не хаје. — Једне недјеље — тако сам чуо од старих људи — скупи се силан свијет и дјечурлија, к'о на какво чудо. Погледасмо шта је — а оно ти се наш „мештар“ обукао као какви војвода. Ту су ти чохане чакшире, пусат и оружје, — затурио фес на главу, а огрнуо се доламом. Кад не прође ни дан два, а по чаршији се поче зуцати, да су се неки Турци договорили, да га убију, јер они не могу гледати, да им се „Влах“ у њиховој средини размеће. За то, да не буде зла, то ти мој Мићо по упутству Хаџи-Браће Кујунџића једном, — „омркне — а не осване“. Касније се чуло, да се настанио у Београду, гдје је постао професором. Је ли и данас жив — не знам.

За сва ова три учитеља и за учитељицу Савку може се рећи, да су имали или неимали икакве спреме за учитељско звање. — Какву су спрему имали, види

¹⁾ Црвени огртач старих српских војвода и других одличника. Jelica Belović-Bernadzikowska у своме „Технолошком глоснику“ на стр. 81. тумачи ову ријеч овако: „Dolam, m. (dolama, f) народна сукнена хаљина, дуга до кољена или још дужа с рукавима, по којој се опасују; обично је зелена или модра или црвена — — — — Dolama f. 1. das serbische lange Unterkleid, worüber der Gürtel kommt; — — — — —

се најбоље по њиховом методичком поступку, о коме ће бити говора даље у овоме одјеку. Но сада Срби Лијевљани добише једнога вреног младића са учитељском спремом, који им уреди школу по модерном начину.

„— — — — — Православни су имали школа по вјећим мјестима: у Сарајеву, Травнику, Банјолуци, Mostaru, Foči, Taslidži, Novompazaru, Zvorniku, Tešnju, Prijedoru и Lijevnu, гдје су учили читати staroslovenski bukvar и časlovac; а који би ученик заврио у катихизис и psaltir, — тај је довршио све науке. Оваке нису, вели Јукић, биле науке у Травнику и Lijevnu, јер је у првој био учитељем Петар Šarkiћ, а у другој Gjorgje Margetić, па су обојика своје школе уредила европски — — —.“¹⁾

То је био учитељ **Ђорђе Маргетић**, којег Лијевљани и данас са захвалношћу и поштовањем спомињу.

„— — — — — Али Срби имаду двије по модерном начину уређене школе: у Сарајеву и Livnu. У првој је учитељ Петар Šarkiћ, родом из Srijema, а у другој vrsni mladić Gjorgje Margetić из Vrljike у Далмацији — — —.“²⁾

„— — — — — Срби у Lijevnu dogotoviše svoju prvu školsku zgradu, — и одмах nagjoše dobroga učitelja, који ће им школу по европски уредити — — —“

вели Јукић у писму управљеном на фра Гргу Мартића.

Ђорђе Маргетић је родом из Имотског у Далмацији.³⁾ Свршивши богословију у Задру, посвети се сасвим учитељском звању. Када су год. 1847. ишли трговци Хаџи-Браћа Кујунџићи у Трет по робу, нађу уз пут и учитеља за своју новоотворену школу, кога и поведу са собом. И тако Маргетић приспије у Лијевно год. 1847. (Којег је дана школа отворена, не могах дознати, а и у књигама црквено-школским не нађох нигдје забиљежено.)

Колико је Ђорђе Маргетић остао у Лијевну — не знам — но мислим, да је из Лијевна био позван од сарајевских грађана, да тамо уреди српску школу.

„— — — — — Ђорђе Маргетић је први уредио српску школу у Сарајеву и настављао у напреднијем духу“.⁴⁾

Лијевљани су веома жалили за својим Ђорђем. јер веле — да су дјеца код њега изучила књигу за годину, што су код других за три, четири па чак и пет година. Како ми казаше, Маргетић се сада налази у Бугарској код Видина, као богати посједник. Да ли је још жив — не знам; но неки ми рекоше, да су скоро чули о њему, да још живи на своме спахилуку код Видина.

Ово бијаху први учитељи српске лијевањске школе. Можемо мирне душе рећи, да је Маргетић ударио темељ овој српској школи. — Истом од њега даље почевши, увидио је народ велику добробит, што ће то рећи „модерна школа“. То је за њега био велики напредак, могао је мирне душе гледати у будућност.

¹⁾ Dr. Tugomir Alaupović: „Spomen knjiga“ fra Grgi Martiću, urelio Josip Milaković. Iz članka: „Jukićev list Martiću“ (из год. 1847), str. 42.—43.

²⁾ Dr. Tugomir Alaupović „Ivan Frano Jukić“, str 48.

³⁾ Dr. Tugomir Alaupović спомиње у својој књизи „Ivan Frano Jukić“, на страни 48., да је Маргетић родом из Врлике у Далмацији; но многи лијевањски грађани добро знаду и тврде, да је Маргетић био родом из Имотског у Далмацији

⁴⁾ „Учитељ“ од год. 1906., св. I, годинште XXVI. Реферат госп. Војислава Борића, главног школског надзорника српских вјероисповједних школа у Босни и Херцеговини, — читан на I. Српском учитељском конгресу у Београду дне 6. аугуста 1906. год.

Но сада да коју рекнемо и о награди, коју је учитељ добивао за свој труд.

Како већ напријед споменух, црквено-школска општина основа се истом год. 1847., дакле исте године, када је и прва школска зграда подигнута. Све до оснотка црквено-школске општине управљали су свим овим добром Хаџи-Браћа Кујунџићи, како ће се то даље у II. поглављу моћи видјети. Дакле и о каквој плати не може бити говора. „У Рачунима одъ Прихода Црковни“, спомиње се, да је истом у год. 1848. исплаћена плата (прва) учитељу.

„— — — — — попу Сими Койдићу за пола „Нурје“ Гроша 1000, — и плата у овој години учитељу Манојлу Гроша 2752·35, — свега Гроша 3752·35“.

Па и када је општина почела плаћати учитеља — није још била одређена плата, — како ћемо то касније видјети — већ истом можда од дана, када се основао школски фонд. т. ј. 29. октобра 1853. год.

Како је год отац Серафим примао плату, тако је то било све до Маргетића. Он је добивао плату од Хаџи-Браће Кујунџића, а касније од црквено-школске општине, — али колико, то не могах дознати, а и нема нигдје забиљежено. До Маргетића била је плата: цванцика на мјесец, а обилато се давало у нарави.

„— — — — — Roditelji plaćaju mjesečno po jednu cvanciku, a negdje daju plaću općine iz crkvene kese“.¹⁾

Ето, тако дакле тада бијаху уређена учитељска берива и ово је баш и био главни узрок, да је учитељ сасвим зависио од појединаца, морао се „окрећати како вјетар дува“, — а све је то онда ишло на штету школе.

III.

Метода обучавања, особито читописања и наставне књиге.

У школи јеромонаха Серафима, или како су га обично звали „поп Станко“, учило се читати и писати по Буквару, за тим четири главне врсте рачуна; — старији разреди: часловац, псалтир и на пошљетку мјесецослов. Особито се његовало црквено појање. — Школа се дијелила у два одјела. Први одјел били су „букварци“, а други „псалтирци“. — Букварци су обично учили двије године, а псалтирци — двије до три. Ово пошљедње је зависило од тога, да ли је ђак био сиромашнији или богатији. Ако је боље плаћао, то је у школу дуже ишао; док, ако није имао довољно да плати учитеља, то би учитељ с њиме брзо свршио школу — за три, двије, па чак и за годину дана. Горе наведени предмети учили су се све до доласка Ђорђа Маргетића. Методом, којом је обрађивао отац Серафим читање и писање, обрађивали су готово исто тако и други — све до Маргетића.

Била је то метода „срицања“. Ево, да у кратко пријеђем начин, како су они то радили.²⁾

Учитељ би написао на табли слово „а“, и рекао. — пазите, ово вам је „аз“; — за тим „б“, — ово вам је „буки“; — онда „в“, — ово вам је „вједи“; — и тако би за један сат времена рецимо свршио три, четири, па и више слова и уједно би их одмах спајали.

„буки“ — „аз“ = „ба“; „вједи“ — „аз“ = „ва“ — — —

¹⁾ Dr. Tugomir Alaupović „Ivan Frano Jukić“, str 48.

²⁾ Има и данас људи, који се врло добро сјећају, како су то прије учили, као Тошо Којдић, Шпиро Кујунџић, Јосо Јефтановић и др.

То би се тако грувало по цијели дан, све „док се и учитељ и ђаци не претворе у букове и азове“. — Учитељ би са дјецом одмах обрадио — ни 15 дана није му требало — сва слова; а када би запитао дјецу, шта су научила, — могла би вам показати само „маснице“ по леђима, ногама и рукама, од „благословене мотке мештрове“. — И након тога, када им је учитељ показао сва слова, онда хајде „Јово на ново“; удри „по буковима“ и „азовима“, да ако не би глух остао у тој школи од силне дреке и вике, — ево по што год хоћеш. И тако је кукав-номе „учитељу“ требало по двије године, док је то „силно“ градиво улио кроз „нирибершки лијевак“ дјеци у главу. Ова метода срицања остала је можда све до најновијег времена, тамо од прилике до 1885. год.¹⁾

Када су тако добро научили слова, прешло би се на читање и читало дотле, док се све напамет не научи. Учитељ би често обичавао још и у збору да се чита. Али наопако, какво је то било зборно читање. Дјеца устану, а мештар стоји пред њима са дугом мотком, па ко не ће да виче, а он ти оном мотком по глави — „не мора се ни мицати с мјеста“. Само што чујеш неку масу, гдје виче и дере се, чисто урличе, — а по гдјекад чујеш мештров глас: „Ха, боље Петре!“ — „Шта си се уморио! — Хеј! ти тамо! — — пљус, пљус, — — доста!“ — Дјеца стану, гледаш их — сирота не могу да дишу од силнога умора и прашине. Сачувај те Боже таке школе!

Прича ми стари Тошо Којдић, а и други: „Ми смо вазда гледали, да нашега мештра преваримо, као да знамо читати; ал' јест, не мореш. Узме ти он комад хартије, који на средини толико пробуши, колико је једно слово велико. Метне ту хартију на књигу, хартија покрије све, — само кроз онај отвор вири једно слово. Учитељ пита, које је ово слово? А, јадна ти мајка, ако га не погодиш. Пљус одовуд, пљус одонуд, — па још ако нијеси пазио (и ако нијеси одавна штогодице донио — — —), ето ти онда клечања на кукурузним зрнима и на лупинама од ораха. Лако је данас мој брајко дјеци у школи, ви све око њих „лаље мјле!“

Готово све до год. 1840. имала су дјеца таблице од букова дрвета, — т. ј. начинили би комад даске у облику данашње таблице, те на њој писали. Писали би „лаписом“ (пљосната оловка, што је мајстори употребљавају, — а сада лапишем зову — писаљку или каменчић). Као сунђер служио би им комадић стакла, којим би истругали оно што су написали.

Клупе су добили истом око год. 1840., а дотле би обично сједили на поду — прекрстивши ноге „à la turca“ — и писали. Каквих учила тада још није било. Из рачуна се учило само најглавније четири врсте, и то: сабирање, одузимање, множење и дијељење. — Из часловца се училе молитве, а служио је више ради вјежбања у читању. Исто тако и псалтир. Само најбољи су ђаци завиривали и у мјесецослов. — Касније су увели и „Катихизис“.

Особиту важност, како већ напоменух — полагаху у црквено појање. У колико су тада прилике допуштале, учили су најглавнија одговарања на вечерњи, јутрењи и литургији.

¹⁾ Многи људи, који су скоро полазили школу, сјећају се, да су овако учили, — особито неки Перо Ждеро — вели: „Ја шта ли сам Богу изио ватре за оно проклето буковање и азовање — па бар да научих — никад; а данас ти ова дјечица — ево — за 15 дана — па ти чита боље нег онда наш „мештар“.

Веома ми је жао, што никако не могах наћи барем коју књигу, — или Буквар или Часловац, — јер сам имао намјеру приказати потање садржај тадањих наставних књига. — Но то ће учинити који од гг. колега, — при обрађивању које друге српске конфесионалне основне школе, — шат се која књижица у Босни и Херцеговини нађе.

(Наставиће се.)

Polaganje prijamnog ispita za srednje škole.

Piše Ivan Hećimović — Sarajevo.

Još je i danas običaj, da učenici, koji iz osnovnih škola žele da nastave svoje nauke u kojem srednjem zavodu, moraju prije polagati tako zvani „prijamni ispit“.

Pokušaćemo o tome progovoriti, da li i u koliko je ovaki način primanja u srednje škole potreban, i da li se pri tome ugled nastavnika osnovnih i srednjih škola podiže ili ruši.

Učenici, koji žele da svoje nauke nastave pri kojoj srednjoj školi, a udovoljili su zahtjevima narodne osnovne škole i dobili svjedočanstvo o svršenoj osnovnoj školi, ne bi trebali polagati tako zvanog prijamnog ispita. Evo za što ne: Učitelj je imao 4 godine dotične učenike pred sobom, pa je bilo i vremena i prilike, da se uvjeri o znanju svakog pojedinog učenika i da upozna njihove duševne sposobnosti. Onim pak učenicima, koji su udovoljili propisima i zahtjevima osnovne škole, izda se svjedočanstvo o svršenoj osnovnoj školi, na temelju koga može svaki taki učenik mirne duše nastaviti svoje nauke pri kojoj srednjoj školi bez polaganja „prijamnog ispita“.

Učenicima, koji ne udovolje zahtjevima narodne osnovne škole, ne izdaje se pome nuto svjedočanstvo, i ovi, ako žele da ga dobiju, moraju četvrto godišće ponavljati, i onda, ako su u svem udovoljili, izdaje im se svjedočanstvo, a ako nijesu, ne izdaje im se ni onda.

Kad je tako, čemu daklen učenici, koji su dobili svjedočanstvo o svršenoj osnovnoj školi i koje je učitelj pronašao sposobnima, da mogu svoje nauke nastaviti pri kojoj srednjoj školi — moraju da polažu „prijamni ispit“? Tà i učitelj je pred javnim forumom osposobljen za vršenje svoga zvanja; sposoban je dakle, da može svoje dužnosti ispunjavati, a položio je i službenu zakletvu, da će ih zdušno ispunjavati i savjesno raditi. Čemu onda — može se reći — nepouzdanje ili nepovjerenje u svjedočanstvu, izdato po učitelju, pa učenici moraju prije „prijamni ispit“ polagati, ako hoće, da svoje nauke mogu nastaviti pri kojoj srednjoj školi.

Može li se nastavnik — ispitač na prijamnom ispitu iz onih nekoliko stavljenih pitanja (tri do četiri) bolje uvjeriti o znanju i duševnim sposobnostima učenika, koga istom prvi put pred sobom ima i vidi, ili učitelj, koji je s dotičnim učenikom 4 godine dnevno posla imao? Na to će vrlo lako odgovoriti svak, ko hoće pametno da misli.

Nastavnik-ispitač ne može se uz najbolju volju pouzdano uvjeriti o znanju i sposobnostima učenika, jer na prijamnom ispitu ima dosta velik broj djece pred sobom, vrijeme za ispitivanje vrlo je kratko; a da i ne govorimo o ostalim faktorima, koji na učenika utječu pri polaganju pomenutog ispita.

Pa što se često dogagja pri polaganju prijamnog ispita? Evo šta: Došli na prijamni ispit jedan gjak, koji je osnovnu školu svršio „s odličnim“ i jedan drugi, koji je istu školu svršio „s dovoljnim ili jedva dovoljnim uspjehom“ (jedva se — što se veli — provukao na milost i nemilost). Oba su iz iste škole. Pri polaganju toga ispita moj

uvjerenja, da ova knjiga ni u kojem pogledu ne odgovara namijenjenoj svrsi, kao što sam se ja uvjerio i ovijem sastavkom kušam druge uvjeriti, da bi nekom odboru povjerio važnu zadaću, da što prije, a što savjesnije sastavi novu čitanku, dostojnu, da bi se mogla zvati pravo školsko pomagalo.

Прилог историји школства у Босни и Херцеговини.

Српска конфесионална основна школа у Ливну.

Написао Душан Ј. Караџац — *Кулен-Вакуф*.

(Наставак.)

II. Поглавље од 1847.—1874.

I.

Оснутац црквено-школске општине. Први чланови одбора. Подаци о томе. Година оснивања. У врло кратким потезима даљи развитац црквено-школске општине и њено старање за школу и за изобразбу младежи.

Као најстарији подаци, када се основала општина у Лијевну, види се из „Протокола одъ Рачуна Црковни у Лијевну“. На првој страни овога „Протокола“ јесу укупни рачуни све од год. 1820. па до год. 1847., на по се назначени за сваку годину, колико је било примитка, а колико издатка. Из ових се рачуна врло јасно види, какво је материјално стање тада било. До год. 1847., управљали су свим пословима — што се тиче цркве и школе — Хаџи-Браћа Кујунџићи, како се и на крају ових рачуна види. Истом 11. августа 1847. сабрани су сви рачуни — тамо све од год. 1820. до 1847. и предани ново изабраним општинарима — „епитропима“ — на управљање.

Мислим, да ће честите читаоце занимати, ако изнесем ове сабране рачуне од 1820.—1847., како је то и у реченом „Протоколу“ наведено. Из њих се посве јасно види — колики је био приход, а колики расход. Само је штета, што не нађох никако, колико се шта потрошило и у које сврхе, а особито би било важно знати, колико се трошило на школу и учитеља до год. 1847. Како сам у I. поглављу навео, баш ради ових података, морао сам се ослонити на припо-виједање старих људи. — И од год. 1847. па све до 1874., нема баш тако јасно све забиљежено, него се и овдје човјек мора служити усменим предањем и успоређивати са неким писменим биљешкама. Што су „Записници“ све старији, теже је сврставати грађу, — особито када једну те исту ствар нађеш забиљежену по неколико пута у једној те истој књизи. Колики им је тада био приход, толико су и могли трошити. Пружали су се колики им је био јорган. Само треба то имати на уму, да је тада новац био веома скуп. То ће се видјети ево из ових ниже наведених рачуна. Има и данас људи, који се врло добро сјећају, када је ока пшенице била 2—3 новчића. Не знам у шта би и потрошили свој приход?! Како је онда било са душевном наобразбом и колико су на школу трошили, видјели смо из I. поглавља. Учитељ се тада сам бринуо за своју плату, — а можда је нешто добивао и из „Црквене кесе“.

Рачунъ одъ Прихода Црковни.

год. 1820.	Било е прихода у Талиримъ по 8 Гроша ¹⁾ .	Гроша	66.27	
" 1821.	" " " " " " 8 " "	"	59.08	
" 1822.	" " " " " " 8 " "	"	80.—	
" 1823.	" " " " " " 8 " "	"	137.20	
" 1824.	" " " " " " 8 " "	"	98.20	
" 1824.	" " " " " " 8 " "	"	204.—	
		Гроша	645.35 ¹⁾	
	За ово врѣме било е трошка	"	148.05	
	Остае на Талирѣ по 8 Гроша	Гроша	497.30	
	на Талирѣ по 21 Грош ²⁾			Гроша 1306.29
год. 1825.	Било е Прихода на Талирѣ по 12 Гроша,	Гроша	219.04	
" 1826.	" " " " " " 12 " "	"	156.11	
" 1827.	" " " " " " 12 " "	"	134.32	
" 1828.	" " " " " " 12 " "	"	181.36	
" 1829.	" " " " " " 12 " "	"	225.19	
		Гроша	917.22 ³⁾	
	За ово врѣме било е трошка	"	192.19	
	Остае на Талирѣ по 12 Гроша	Гроша	725.03	
	на Талирѣ по 21 Грош чини			Гроша 1268.36
год. 1830.	Било е прихода на Талирѣ по 15 Гроша,	Гроша	272.10	
" 1831.	" " " " " " 15 " "	"	257.10	
" 1832.	" " " " " " 15 " "	"	395.20	
		Гроша	925.40	
	За ово врѣме било е трошка	"	93.30	
	Остае на Талирѣ по 15 Гроша	Гроша	831.10	
	на Талирѣ по 21 Грош чини			Гроша 1163.30
год. 1833.	Било е прихода на Талирѣ по 18 Гроша,	Гроша	435.25	
	Било е трошка	"	35.—	
	на Талирѣ по 18 Гроша	Гроша	400.25	
	на Талирѣ по 21 Грош чини			Гроша 467.17
	на Талирѣ по 21 Гроша чини			Гроша 4206.32 ⁴⁾
декембра 6. 1832.	потрошено по ордену ⁵⁾ Г. Венијамина			
	владике за времена Махмут Пашина на Талирѣ			
	по 18 Гроша	Гроша	1073.10	
	на Талир по 21 Грош чини	Гроша	1251.05	
			295.27	
год. 1834.	Било е прихода на Талирѣ по 19.20 Гроша	Гроша	630.20	
" 1835.	" " " " " " 19.20 " "	"	837.29	
" 1836.	" " " " " " 19.20 " "	"	1294.24	
" 1837.	" " " " " " 19.20 " "	"	1068.16	
		Гроша	3831.09 ⁶⁾	
	Трошка за ово врѣме	"	566.01	
	на Талирѣ по 19.20 Гроша	Гроша	3265.08	
	на Талирѣ по 21 Грош чини			Гроша 6472.01

¹⁾ Погрјешно сабрано.

²⁾ Овдје се види, како је новац све то скупљи; тако је већ талир дават по 21 грош.

³⁾ и ⁴⁾ Погрјешно сабрано.

⁵⁾ По наредби.

⁶⁾ Погрјешно сабрано

год. 1838. Било е прихода на Талиримъ по	Гроша 2166.35	}	Гр. 1456.35
Трошка	" 710.—		
год. 1839. Било е прихода	Гроша 2566.15	}	Гр. 1865.13
Трошка	" 701.02		
За кирију кућну	Гроша 40.—	}	Гр. 358.20
За интерес на фор. 505 ⁰ / ₀ 6	" 318.20		
Примљено за ока 381 шенице	Гроша 400.02 ¹⁾	}	Гр. 568.08
" " " 177 Ечма	" 168.06		
	Преносъ	Гр. 14.926.09	
год. 1840. Било е прихода по 21 Грош	Гроша 2667.08	}	Гр. 1839.07
Било е трошка	" 828.01		
год. 1841. Било е прихода	Гроша 3261.28	}	Гр. 2569.18
Било е трошка	" 692.10		
	Користи на	Гр. 150.—	
год. 1842. Било е прихода по 21 Грош	" 3463.10	}	Гр. 2188.37
Било е трошка	" 1241.08		
год. 1843. Било е прихода	Гроша 3463.10	}	Гр. 2759.33
Било е трошка	" 703.17		
Примљено за жито од њиве		Гр. 117.10	
год. 1844. Било е прихода	Гроша 4519.03	}	Гр. 2911.32
Било е трошка	" 1607.11		
		Гр. 23.257.14	

Од исте суме потрошеное за Поиву и грађевину понте на истой њиви гдје и служило како и остали трошкова по капияма како по конту од 16. марта 1838.

до 1840. у све трошка		Гр.	9747.23
Остат на талиере по 21 Грош		Гр.	13.509.31
год. 1845. Било е прихода	Гроша 6003.09	}	
Било е трошка	" 1540.36		
	Гроша 4462.13		
Примљено за жито	" 372.01		
год. 1846. Било е прихода	Гроша 6620.07	}	Гр. 5020.36
Било е трошка	" 1599.11		
на Талиере по 21 Грош		Гр.	23.368.01
Интереса на новце од год. 1843. до 11. августа 1847.		Гр.	2576.12
Примљено прилога у цркву		Гр.	105.—
Вишка нашло се у кесама (добро вођене књиге ? Пр. пишч.)		Гр.	25.22
на талиере по 21 Грош ²⁾		Гр.	26.075.—
Речена Сумма Чини у Цви. ³⁾ фиорина	2483.20		
Займљно од новаца Ерусалимски што су били при цркви од Плата	фиорина 450.—		
	Ово фиорина 2933.20		

¹⁾ 1 грош = 8 новчића = 40 пара.

²⁾ Цванцика = 32 новчића.

³⁾ Када се продаје црквено добро — онда свијет не гледа на цијену, јер вели: ко што више дадне — већи му је севал. Тако су и они радије плаћали оку пшенице — црквене — по 8 новчића, већ да су на чаршији куповали оку по 3 новчића.

примише Г. Хаџи-Браћа Кујунџићи за грађевину Табана.

и остаеомимъ дужни поштъ фиорина 66.40 за на-

домирити Сумму одъ фиорина 3000.—

Узимилѣиѣ Табана одъ Г. Х. Б. Кујунџића за 3000.—

Остае у каси фиорина —.—

Довленъ били су Рачуни црковни кодъ Г. Х. Б. Кујунџића и данасъ 11. августа, 1847.

примаю = Рачуне: Г. Г. Епитропи: Х. Јосифъ Кујунџићъ. Јово Х. Станишић, Јово

Тодоровићъ. Ефтанъ Ђурићъ.

Предъ Г. Спиромъ Райковићемъ.

И тако се ето основала црквено-школска општина, која је сада све преузела у своје руке. Прва јој је брига била — школа. Црквице су, истина, имали нешто изван града, али је била тако трошна, да се готово у њој није могла одржавати служба. Дакле о чему другоме и да се брину, — већ ако не ће о школи. Управо су били на то принуђени.

Почели су помало набављати по упуту својих учитеља — потребни намјештај, а и учила — за школу. У овоме времену видимо већ, да су набављали књиге. Када не би имали довољно новаца, да могу купити одређени број књига, то би молили владику — обично сарајевског — да им поклони потребну количину¹⁾ — Књиге би продавали дјеци, — а само сиромашним ученицима поклањали би²⁾. Од намјештаја набавише неколико клупа, које и данас још служе у Српској школи³⁾. Општина се уопће старала о развоју своје школе, а допринијело је највише то, што људи увидјеше њену корист. Особиту заслугу за развој српске школе без сумње је стекао честити аустријски конзул Спиридон Рајковић, а послѣје њега — његови наслѣдници. Од грађана пак највише стекоше заслуге Хаџи-Браћа Кујунџићи, Јово Тодоровић, Јефтан Ђурић, Станишићи и Павловићи. У томе је још допринијело брзому развоју школе и то, што их је срећа послуживала на добре и вриједне учитеље. (Наставиће се.)

¹⁾ „ — — — — Примљене књиге за школу

30 кратки свештени Историја — — —	Гр. 1.20 — — —	Гроша 45.
30 „ Катихизиса — — — —	„ 1.20 — — —	„ 45. —
20 „ Рачуница — — — —	„ 2.— — — —	„ 40.—
20 „ први Читанки — — — —	„ 2.— — — —	„ 40 —
100 на даръ из Сарајева — — — —	— — — — —	Гр. 170.—
10 Буквара Талијански — — — —	Гр 1.20 — — — —	„ 15.—
9 Први читанка — — — — —	„ 2.20 — — — —	„ 22.20
19 Купљено из Сплѣта — — — — —	— — — — —	Гр. 207.20 и т. д. и т. д.

²⁾ 1. августа 18 . . на исплагу даде Г. учитељ дѣци 12 комада књига прорачунато Гр. 22.20 ; до данасъ издао дѣци сиротинској комада 15 прорачунато Гроша 30.—.

³⁾ Види о школском намјештају у III. поглављу.

Прилог историји школства у Босни и Херцеговини.

Српска конфесионална основна школа у Ливну.

Написао Душан Ј. Караџац — Кулен-Вакуф.

(Наставак.)

II.

Развитак школе од год. 1847.—1874.

А. Како је дошло до тога, да се стално оснује школа? Прилози помоћу којих се основала школа. Оснутац школског фонда.

О оснивању школе рекосмо нешто већ у I. поглављу. Напоменуемо и ко је највише допринио томе. Темељ школи ударише год. 1847., када отворише школу у кући, коју су баш зидали у ту сврху. Али подизање школе, па за куповање најпотребнијега школског намјештаја — требало је новаца. Откуда да се то смогне. Било је неколико трговаца јако богатих, но нијесу ни они могли сами набављати све што је требало. Српских кућа бијаше тада врло мало, по причању некојих није их било можда $\frac{1}{5}$ колико је сада. За то почеше скупљати добровољне прилоге из мјеста и са стране, — особито год. 1872., када им је школа изгорјела¹⁾. И тако су они кубурили новцем, док се по наговору аустријског конзула и других неких одличника, а и самих богатих трговаца — одлучише на једну врло лијепу и корисну установу, а то је оснутац „Школског фонда“.

И тако се ето дне 29. октобра 1853 сабраше прве газде лијевањске, и ударише темељ школском фонду, који и данас опстоји. Из овога фонда намиривали се сви трошкови, који су се тицали школе. Главницу су давали на укамаћење, а фонд су раширивали добровољним прилозима, особито на дан којег свеца. Обично су се на св. Саву или св. Илију сакупљали послје службе божије у школу и тамо доприносили у просвјетну сврху колико је који могао. На св. Саву обично су купили добровољне прилоге за плату учитељеву. Данас су увели и то, да, кад год се служи св. литургија, нека један од општинара носи „плат“ у цркви, да „христјани приложе за нашъ просвјетни домъ“.

Напоменути ми је само још и то, да су у овоме времену, а и касније — српску школу похађала и римокатоличка дјеца, од које и данас још има живих људи²⁾. И они су морали посебно плаћати, и то се посебно у књиге заводио. Католици су учили писмо латиницом и своју вјеронауку. Вјеронауку их је учио учитељ — како то још и данас спомињу — или су ишли којем братру, те је и за то морала бити посебна награда.

Основавши школски фонд, одмах су одијелили и новац школски од црквеног. Тако су све, што се тиче школе биљежили у посебну књигу — „Либаръ“.

Ево из реченога „Либра“ о оснутку школског фонда и других прихода — шта вели:

„Либаръ одъ Рачуна Школскога“

— а. —

Мы долуподписатѣи, имаюћи врућу желю, да би наше Школе у болѣи редѣ поставили, и даби колико наша собствѣнна дѣца, толико и собратѣ наше болѣи напредакѣ

¹⁾ Види о школским зградама у овоме раздобљу.

²⁾ Анто Каић, Иво Слиичевић, и т. д.

" 20.	"	1854.	прими од Г. Нике Радића	— — — — —	Гроша	54.—
" 15. Фебруара	1854.	"	" " Спиридона Рајковића	— — — — —	"	100.—
" 8. Марта	1854.	"	" " Ђозе Гранића (католик)	— — — — —	"	92.—
" 8.	"	1854.	" " Мате Миоча (католик) 1 маџарин	— — — — —	"	54.—
" 8.	"	1854.	" " Мате Мештровића (католик)	— — — — —	"	80.—
						Гроша 1884.—
" 12. Априла	1854.	"	" " Спиридона Рајковића Г. Нику Јуркића (католик) фор. 20.	— — — — —	Гроша	230.—
" 14. Маја	1854.	прими од Г. Илије Симића Лазина	— — — — —	"	51.—	
" 11.	"	1854.	" " Алексе Матковића (католик)	— — — — —	"	60.—
" 14.	"	1854.	" " Станка Кукрике	— — — — —	"	57·20
" 11.	"	1854.	" " Томе Пеняка (католик)	— — — — —	"	40.—
" 5. Јуна	1854.	"	" " попа Симе капелана нашег и т. д.	— — — — —	"	100.—
						Гроша 2425·20

Особиту бригу за сакупљање прихода школског имали су водити т. зв. „Директори“¹⁾. Ево наводим неколико примјера, из којих се одмах види, када је ко био директор:

" — — — — —	од год. 1858. и 1859. од пијта школског	— —	Гр.	571.—
" — — — — —	" " 1859. примљеное Интереса од фонда школског кадъ су заимљени Цркви у фиор.	85 по		
			Гроша 12·34	— — — — —
			Гр.	1092·34

Школеки приходъ одъ:

1860. год.	Директоръ К. Станишић	— — — — —	Гроша	2135.—
1861. "	до 1863. прихода	— — — — —	"	3348·37
1863. "	до 1864. директор Ј. Анђићъ, прихода	— — — — —	"	4759·26
1860. "	до 1863. примљеное од Пијта Што кой што е изостало, како у Либру црковномъ	— — — — —	"	5003·26
				У све Гроша 16.921·03

Даље се спомиње „— — — — рачунъ школеки одъ Прихода рукомъ Директора Јове Анђића од 11. октобра 1863. до 11. октобра 1864. — — — Укупно од свих приложника Гроша 4769·26.“ У овоме се рачуну спомиње још и прилог „одъ Римокатолика за њиову дѣцу што су учили — — — Гроша 1500.—“.

" — — — —	Одъ Год. 1869.—1870. одъ Прихода рукомъ Директора Митра Станишића	— — — — —	Гроша	3126·10
Одъ Год. 1870.—1871.	одъ Прихода рукомъ Директора Спире Кујунџића	— — — — —	"	8649·34
				Гроша 11.776·04
Одъ Год. 1871.—1872.	како рачунъ бившег директора школског Ђове М. Станишића билое Прихода у све	— — — — —	"	6484·07
23. Бенара 1872.	како рачунъ управитеља Ђове М. Станишића потраженое за ову годину	— — — — —	"	4858·32“

Осим разнога приноса, који су морали давати родитељи ученика, затим, од добровољних прилога, — особити извор су дохотку била још и разна завјештања од имућнијих породица. Обично су завјештавали куће, земљишта („милћеви“), а било је и у готовом новцу. Од завјештавања у нарави, као од кућа и земљишта

¹⁾ О овима ће бити говора у одјелку „Надзор над школом“.

— имала је црквено-школска општина велику корист. Куће је давала под кирију¹⁾, а земљиште је обрађивала те приход продавала. Нико није жалио коју пару дати више — рецимо на оку пшенице — само када је било у корист школе или цркве.

Како се види — по уређењу саме општине — и школске су прилике окренуле на боље. Прво — што им је најглавније — осигурали су донекле материјални положај школе, — а то им је лако ишло од руке, јер је народ за школу радо допринашао материјалне жртве.

Главницу, како већ прије споменух, даваху под интерес обично уз 10%.

У истој књизи налазе се пријеписи „облигација“, што је ко позајмио од школског фонда и уз који интерес. Ови „преписи“ овако започињу:

„У име Божије овде се заводи препис облигација од Приложеника фонда школског у год. 1865., и 1868., и 1869., и 1883.“

В. Школске зграде и школски намјештај.

У овоме времену, т. ј. од године 1847.—1874. школа се премјештала у двије школске зграде, односно у шест, ако хоћемо и ове три задње рачунати у школске зграде, — будући да су оне биле приватни станови, који су за невољу служили као школа. Прва би била школа на Табанима, — коју смо у кратко приказали у прошлом поглављу. За што се ова зграда напустила — не знам, премда је она служила као школска зграда, све до год. 1857.; но биће по свој прилици, да су прилике биле узроком, да се она напустила. Касније су је издавали под кирију, — који је новац ишао у црквену кесу.

Неко кратко вријеме бијаше школа затворена, док не нађоше привремено кућу, гдје би школу отворили. За што је школа била затворена — или што не могаху одмах наћи куће или пак што их је учитељ изненада оставио, уноточ потписаном „Уговору“; — тек није дуго била затворена, можда само једно два до три мјесеца. Тако премјестише школу у једну трошну кућицу у „Милошник'-махали“. Ова кућица и данас опстоји, но ништа није боља од обичних сиротињских босанских кућа. Но и овдје не осташе дуго, него се одлучише да саграде „мало кућице“, — што доскора и учинише.

По прилици око год. 1858. пренесоше школу у нову школску зграду, коју подигоше у „Беглук-махали“. Ова је зграда опстојала све до год. 1872., када ју је несрећни пожар заједно са неколико околних кућа претворио у прах и пепео. Овај их је несретни случај стао пуно материјалних жртава, но ипак да не остану без школе, узеше под најам кућу Ђорђа Станишића, и у њој отворише школу. Но и овдје не осташе дуго, јер је кућа била премалена за школу. Хајде сели даље! Нађоше кућу Нике Радића; — но и ова није била ништа боља од прошле. Не могоше ни овдје дуго остати. Тако најмише кућу Јанка Буњичевића и преселише тамо школу. Но и ова је била као и оне прве двије.

¹⁾ „— — — У Лијевну 22. јулија 1858. На овоме образу (страна 15. „Либра“) листа означавам како г. Лазар Х. Кујунџић даде школску кућу Ники Секули од више речене дате (датума). За годину под кирију за 5 дуката, дукати по 55 Гроша — свега 275 Гроша и такији би уговор да даде 2 дуката о приображењу то јест 6. Августа 1858. — — —“

„— — — 1858. Августа 20. Даде ми Нико Секула — — — Гроша 80. — — — Год. 1860. опет спомиње, да су „на 22. августа дали школску кућу под кирију Ники Секули за Гроша 220.“

„— — — Године 1861. На 22. августа дато на ново кућа школска под кирију истоме Ники Секули на годину по Гроша 220 — — —“ и т. д. и г. д

Овај случај — што им је изгорјела школа — натјера их на озбиљно размишљање, како се мора један пут сазидати зграда, која ће одговарати свим условима тадањег времена. Увидјели су, да их ово сељакање и узимање приватних кућа најам готово више стоји, него да сазидају добру школску зграду. — И збиља — се договорише и одлучише. Дај пиши сада на све стране, како су сироти, како им је школа изгорјела и т. д. моли и преклињај, не би ли скупили што год новца, а нешто они, па ето биће и нова школа „да је не ће бити у свој Босни и Херцеговини“. Прво су писали архиепископу сарајевском, који се тада налазио у Цариграду¹⁾.

Разаслаше писма на родољубе. Повуци потегни, и занета поче новац стизати са свију страна²⁾.

¹⁾ „Пречастни протопрезвитере и благоизбрана Господо општинари, у Господу љубазна нам наша чада, архијерејски из срца вас молитвујемо и благосиљамо.

Примивши ваше мило нам писмо, много смо се обвеселили, видивши из истог, да се сви слава Богу здраво налазите, и да народне повјерене вам ствари и дјела у братском, љубазном и заједничком сагласију вршите; но сазнање из истог писма о несрећном пожару, који је уништио вашу школу и околостане неколико хришћанских кућа јест нас дубоко потресло и преко мјере ожалостило. Несрећни дакле догађај тај јако је подјејствовао на наше архијерејско срце и душу. Али кад ни за чим овог свијета није превећ жалити, тако и то треба заборавности предати. Нека Бог поживи вас и народ, па с његовом помоћи и та ће се штета накнадити. Много и много сажаљујемо оне сусједишколе, који су у том пожару пострадали, које од наше стране утјешити не пропустимо, и изјавите им нашу жалост о догађају том, а с тим уједно и архипастирску нашу жељу и благослов, да им Господ Бог скорим временом подари напредовање у радњама њиховим, те да постојаније и великољепније домове саградити узмогну.

Што се тиче помоћи школи вашој, о чему нам пишете, будући је Царска милост велика и јака, а и велика му воља наклоњена на такве подарке, најсходније је да направите и предате едну молбеницу вашем Кајмакаму сврху тога, коју ће он Мугесарифу у Травник, а Мутесариф пак Везиру у Сарајево сировести, на које ће без сумње прилична помоћ издати вам се (Кашње су по упуту митрополитовој послали молбеницу за припомоћ, на коју је дошло од Н. Вел. Султана Абдул Хамида II. свота од 12.000 гроша за градњу нове школске зграде. Примједба пишчева.) — А ми пак од наше стране на ту цијел дајемо вам и прилажемо 25 (двадесет и пет) | цесар., које од наших тамошњих прихода задржите. Да нисмо сад овако оптерећени овде великим трошковима и да не трпимо оскудност новчану, желели би вам се и боље одазвати, али Боже лијепо здравље, док тамо ако богда дођемо, постараћемо се и томе извор наћи. Улажемо вам и писмо до цијелог свештенства и народа ваше лијевањске и гламочке нахије, да с њим добровољне прилоге колико је више могуће и од њих изиштете, и све почем и означени корак и код владе учините, вашим општим на ту цијел намијењеним приловима присаједините и на просветну ту корист по благоразумију употребите, које све у опште Свемогући Бог да благослови да општеству и народу стоструки плод принесе.

Поздравите и изручите наш отачански благослов и молитву и у опште и по наособ свима нашим благословеним Хришћанима малима и великим, којима честитамо и ердачно желимо, да још за много година ове свете Христове празнике весело празновати удостоје се, с којима и вас доличног нашег виђења и састанка отачански благосиљајући и љубазно поздрављајући, остајемо

Ваш архијереј и к Богу топли молитвеник и доброжелатељ

Архиепископ Сарајевски и Митрополит Босански

У Цариграду, 4. Јануара 1872. год.“

Д. И. О. С. С. С.

²⁾ Ево доносим један примјер — писмо што им је писао Јово Шкуљевић из Трета. Кажу, да је оваквих приложника било пуно, но ја не могах више наћи нити једнога писма:

„Господи Обштинарима Православног

Общества у Лиевну.

Триест 3./16. Јануара 1872

Ваше многопочитајемо писмо од 28. Новембра пр. год. на вриеме јесам примио, из истог драго ми је било видети, да намјеравате Нову Школу за гамошњу Србску младеж подигнути,

Разумије се, да су се обраћали и на разне конзулате, од којих им је највише аустријски конзул био у помоћи. И тако скупише приличну своту новаца и отпочеше градњу школе, која је тада била једна међу првим школским зградама у цијелој Босни и Херцеговини.

На завршетку овога одјељка хтио бих још коју рећи и о школском намјештају у ово доба. А шта да говоримо о њему? Када читалац прочита даље у III. поглављу, шта сада има српска лијевањска школа, може створити врло јасну слику цјелокупног школског намјештаја у времену од 1847.—1874. Имали су неколико клупа и сто, — који и данас служе у српској школи. Када се буде ако Бог да основао школски музеј у Сарајеву, увјерен сам, да ће и једна школска клупа и сто добити мјесто у музеју¹⁾. Шта су још имали — нијесам могао тачније дознати. Од слика су имали само икону св. Саве, као школског патрона. У куту школске собе стајала је малена табла на три ноге, које су биле тако чврсте, да, када би их само мрве дарнуо, срушиле би се са свом својом тежином на под. Штета је само што се ова табла није сачувала до данашњег доба; но ваљда ће се наћи у којој школи — за школски музеј. Сада се у школи налази још у „активном“ стању и нека рачунаљка, — Бог би га знао, када се градила и којега ли је система.

Да ли и она потјече из овога времена — не знам. Другога намјештаја у школи није било.

В. Учитељско особље. Трошак за уздржавање школе. Учитељска берива. Реграције.

У овоме времену т. ј. од год. 1847.—1874. — за 27 година — промијенило се на српској школи у Лијевну ништа мање него тринаест учитеља. Сада бијашу већ учитељи са неком спремом. Некоји су, а то је била већина — имали богословију, — а неки и учитељску школу. Пошто је Маргетић био позван у Сарајево, од тамошње српске црквене општине, то су лијевањани себи тражили другога учитеља. Нађоше себи за учитеља некога **Манојла**. О њему не могах ништа дознати, ни како му је било презиме, ни от куда је дошао; звали су га просто: учитељ Манојло. О њему само нађох у „Црквеним рачунима“, да се год 1848. —

„— — — дала плата учитељу Манојлу у овој години Гроша 2752.35.“

Год. 1850. спомиње се, да су:

„— — — клисаре Нико Савић и Милићант примили прихода Гроша 4667.30. а исплатили учитеља за ову годину Гроша 1569.30 — — —.“

Докле је био учитељ Манојло — не зна се, — а и нигдје се у књигама више не спомиње, но ја судим, да је био све до год. 1853., јер све до те године школа је била отворена. а други учитељ није био. За што их је учитељ Манојло

која много заслужна одлука неће без одзива у народу нашем остати и зато и ја на ваш позив руку помоћи пружити непротушћам, и са овим јављам да сам за исту сврху предао овђе Господарима Ковачевић и Петровићу да вама тамо предају суму од Дуката | 20 — велим словом Двадесет Дуката злата, које као припомоћ за издање речене Школе употребите и мени уредио примљење објавити изволите, и остајем са особитим почитанијем

Јово Шкулџић.

¹⁾ Потањи опис клупа — као школског намјештаја — биће у III. поглављу.

оставио — не знам — но биће по сигурно, — као што је то и свуда бивало код српских учитеља, да су зависили о кеифу појединаца, а што је још жалосније, када се нађе један, који појма нема ни шта је то школа — и он наређује учитељу, како има радити¹⁾.

Год. 1853. добију Срби лијевљани²⁾ за учитеља **Јакова Вуковића**.

На стражњој страни „Либра школскогъ“ стоји ово забиљежено:

„— — — Има Имати Гд. Јаковъ Вуковићъ учителъ Наипрво за — — — — (нечитљиво) плаћу од 1. отомбра 1853. до 9. Июния 1854. Служаше мисеци 8 и 9 дана долази га плаће чисто гроша 1428.10 — — —.“

У истом „Либру“ стоји на једној страни забиљежено, колико је и када исплаћивано свакога мјесеца учитељу Јакову Вуковићу.

„— — — Означенъ Што Дадо Готови Новаца Господину Јакову Вуковићу нашему Дацкалу коме погоћенъ за ову Годину за гроша 2500.—

4. новембра 1853. дао саму Готови Гроша 100.—

13. „ 1853. „ „ „ 200.— и т. д. и т. д.“

Јаков Вуковић служио је као српски учитељ у Лијевну два пута. Први пут је био све од 1. октобра 1853., па до 9. јуна 1854. Одакле је Вуковић дошао, шта је свршио, то нијесам могао дознати.

Послије Вуковића добише Лијевљани, — пошто им је школа врло кратко вријеме била затворена, — врло вриједнога учитеља — **Петра Павасовића**, који је послѣ Маргетића био један од највреднијих учитеља у овоме времену. — Лијевљани погодише Петра само на годину дана, т. ј. од 1. марта 1855., па до 1. марта 1856. Ради бољег утврђења склопише општинари са Петром Павасовићем овај „Уговор“, из кога се може штошта разабрати.

„У Лијевну 1.-а Марта 1855. (петдесетпетъ). Међу овдашњимъ православнимъ Обществомъ, представљенимъ одъ подписате Господе и Епитропа од Едне, и Г. Петромъ Павасовићимъ одъ друге стране бы заключенъ слѣдуюћи

Уговоръ.

1. Г. Павасовићъ обвезуе се примити понуђеному званіе учительское, и точно испуњивати одъ тимъ званіемъ скопчане дужности, обучавајући мѣстну младежь само у онимъ предметима, кой су за основне Србске Школе опредѣлѣни.

2. Што се учебногъ реда тиче усановљѣнъ његово зависиће одъ Г. Г. Управителя и Епитропа: начинъ пакъ предаваня пуста се на благоразсудное произволеніе Г. Учителя.

3. Руковођенъ мѣстне дѣце, његово воспитаванъ и изображаванъ пуста се на совѣсть и поштенъ Г. Учителя, кой за свако поедино проступленіе или пренебреженіе ученически дужности, буди кога одъ вовѣрене њѣму младежи, одъ недѣпсама соразмѣрнимъ преступленіама учинѣнимъ, казнити безъ свачіегъ питаня може како обаче, да съ тима здравію његовомъ квара наніети не бы могао.

4. Обвезуе се слободно Г. Учитель као Христіанинъ, свакогъ празника при божественъ Литуріи башъ и одъ лѣве стране са ученицима своима бивати, и одговарати

¹⁾ Но хвала Богу сада више није тако. Од уређења црквено-школске самоуправе, окренуло се стање наших колега у српским школама мало на боље. — Само што се и сада може још чути, да који — „шустер“ — каже: „Ја га плаћам (онамо — учитеља). мора радига што ми хоћемо!“

²⁾ Ради краткоће писаћу само „Лијевљани“, а поштовани читавци нека то разумију само „српско-православне“.

односно правило Церковно, по своимъ силама, и кадъ одъ внутренѣ какове слабости на то припрѣленъ бѣо не бѣ.

5. Еданъ данъ преко седмице нужданъ будући за обучавати младеж у другимъ полезнима стварма кое учебни предмети школскій у себи не садржаваю на захтеванѣ Г. Учителя истън ће бити опредѣленѣ.

6. Односно часова предаваня вседневногъ пуста се на благоразсужденіе Г. Учителѣ да по нужди дѣцу задржава. свагда уземши у призрѣніе на умѣреностъ.

7. Подписаніи пакъ Г. Г. Епітропи обвезуюсе предплатно свакогъ мѣсеца Г. Учителю за нѣгове трудове, плаћати у цванцикама форинта двадесетъ и петъ (25), давати му пристойно обиталиште, и свакогъ мѣсеца на дѣте по товаръ дрва, изуземши дѣцу сиромашку, т. е. ону, која бесплатно кнѣге добываю. Средствомъ све ово Г. Управителя.

8. Уземшии у разамотреніе, да е Г. Учитель услѣдъ нашега позива одъ первѣмъ Ноембріа п. р. своју службу у Рѣци пуштао. и тако нешто на новце за путованѣ очекивајући. а нешто на Пасапоратъ, изгубио е пуно 4 мѣсеца, а къ тому на путу истрошио се; то великодушній сѣй, Г. Учителю предплату путни трошкова допустамо не само, но паче за нѣгове дангубе накнаду опредѣлуемо у фор. 40, кой бытѣду му одма дати за постави га у станѣ, учинѣне дугове изплатити.

9. Ове двѣ заднѣ точке за Г. Г. Епітропе бѣвамо обвизателне а . . . предъ ними, за Г. Учителѣ. и то за вріеме едногъ лѣта, сирѣчь до 1. Марта 1856. Пошто бѣ прочитанъ оваи уговоръ, са собственѣми подписи слѣдуюћимъ начиномъ бѣ и потврѣенъ.

(Потписи нечитливи.)

Петар Павасовић бѣјаше родом из села Деринша у Далмацији. Бѣше да је свршио у Задру богословију, те се сасвим посветио учитељскомъ званју. Како се из „Уговора“ разабире, у Лијевно је дошао из Ријеке, гдѣ је учитељем био. Павасовић је први, који је завео у српску школу лијевањску талијански језик, који се пак није дуго одржао. У ту сврху су добављали и талијанске кнѣге, обично из Сплета.

На стр. 9. „Либра одъ Рачуна Школемогъ“ налази се забиљежено, те се из ове биљешке одмах може видјети, колику је учитељ у овоме времену имао плату на мјесец.

„— — — 1. март 1855. дадо Господину учителю Петру Павасовићу за нѣгово ученѣ за 4 мѣсеца Мартъ, Априлъ, Май и Јуни насваки мѣсець по фор. 20.50 у све фор. 82.20 — — —.

6. Јулиа 1855. дао самъ Господину Петру Павасовићу фиор. 20.5. сувише дадо учителю за путни трошак¹⁾ — — — ф. 30.—

17./29. септембра 1855. дадо Петру Павасовићу учителю за мѣсець Септембаръ ф. 33.20²⁾.

Сувише учителю за по године вишка што му је даво покойни конзулъ фр. 70, да му се даде као што смо уговорили у школи 1. септембра — — —³⁾.

Послије смрти конзула Спиридона Рајковића, бѣјаше именован Петар Павасовић за привременога „под-конзула“⁴⁾.

¹⁾ Преко великог школемог одмора ишао је својој кући.

²⁾ Добро повишицу?!!

³⁾ Владе: аустријска, талијанска и француска, давали су годишње неку своту за школе, која се свота онда дијелила међу све школе у Босни и Херцеговини. Тако је српска школа у Лијевноу, односно учитељ — добивао од аустријске владе годишње око 140 форинти. За то су и све учитељске намирне — од 1858. подписивали — „легализирали“ — конзули дотичних влада.

⁴⁾ Многи и данас још ће увијек рећи „— — — ђ, то ти за онога учитеља питаш, што је „ванцирао“ за „вице-конаула“.

Што се тиче примања плате, мислим да су учитељи након свршетка — рецимо једне године, када су дигли већ сву своју плату за ту годину — писали „Намиру“ — преко свега новца, што су у току те године примали, па макар да су и за поједине мјесеце писали „Намире“¹⁾. За што су тако радили — то не знам. — Но само ова уредба није дуго опстојала, јер сам само код двојице овако шта нашао.

Послије Петра Павасовића, пошто је школа један мјесец дана била распуштена, — дође као учитељ Андрија, или како су га они прозвали **Јандре Павасовић**. Петар Павасовић имао је још два брата и то: Јандру и Илију. Сва три ова Павасовића, — Петар, Јандре и Илија, — служили су као учитељи на српској школи у Лијевну.

Јандре Павасовић био је у Лијевну два пута и то први пут је служио од 1. априла 1856. до 30. марта 1857.

„— — — Знано буди како погодисмо Јандру Павасовића одъ 1. априла 1856. до 30. марта 1857 за учитеља за ову годину за цванцике — — — у све фиорина 340.“²⁾

Потање о животу овога учитеља нијесам ништа могао дознати. За што је отишао из Лијевна већ након године дана — не знам — но мислим. да је било какве несугласице између њега и грађана, — као што је то обично код српских учитеља. Да је било несугласице између њега и грађана, може се разабрати и из „Уговора“, који су склопили. Први пут је био примљен без уговора, — но сада као да једни другима нијесу вјеровали. па к'о веле: — „боље је да се на писмено утврди!“ — Када је Јандре други пут дошао за учитеља у Лијевну — биће ниже говора.

Јандре је отишао у невријеме, — а они у тој нужди позову, — да им буде за вријеме учитељ. — некога **Филипа Сундечића** родом из Гошњева код Лијевна. Овај је био само три мјесеца у Лијевну, — те како није био дуго, нико ми није ништа умио казати о њему, — шта више, никако га се и не сјећају. Ја сам нашао само једну „Намиру“³⁾. из које сам закључио, да је он морао бити за то вријеме, будући је други учитељ на мјесто Јандре дошао истом 2./14. септембра 1857.

Филип бијаше учитељ само за вријеме, а дне 2./14. септембра 1857.. добију новог „учу“ **Михајла Ђурковића**.

¹⁾

Намира

верху 292 фор 30 кр сребра (двѣста деветдесетъ и два фор и 30 кр) кое подписаній приміо весте одъ Г. Михаила Милицановића управителя Школскогъ и то за предилату путны трошкова у фор. тридесетъ и накнаду трудова годишни од 1-ог Марта 1855 до заднѣгъ фебруара т. г.

Лиевно дне 1.-ог Марта 1856

фор. 292-30 кр.

Петар Павасовићъ.

²⁾ „Либар Школски“, стр. 10.

³⁾ „Я оздалъ подпйсати прѣмѣюсамъ форѣнта 14 четернаѣстъ одъ Гос. Опшчества за пого-
дѣну плату одъ три Мѣсеца штосамъ служио како Учители ово обчество восточнаго вѣероиспове-
даніа, на — — — (нечит) на мѣсець.

Лиевно 13. Августа 1857.

Филипъ Сундечићъ.“

На дну ове намире забиљежено је руком којег „Рачуноводитеља“ микроскопским словима да се једва може прочитати „13. Августа 1857, даосамъ на узгоръ речену своту за надомирити суму од фиорина седам и 18 крајцера нових.“ (Сиромах! дао из свога џепа, увајмио „каси“, ваљда није имала да плати свога учитеља. Пр. пишч.)

„— — — У Лиєвну 2./14. Септембра 1857. погодисмо учителя за дѣцу — Гдѣ Михаила Бурковића за год. — — — за Гроша 3000¹⁾ и дѣца сеоска нѣгова што буде да он себи наплаћује — — —²⁾.“

„— — — У Лиєвну 25. Октомбра 1857. Овди означавам што дадо новаца Г. Михаилу Бурковићу за овогодишњу плату школску до 2. Септембра 1858.

Год. 1857., 25. октомбра до 29. фебруара 1858. Г. Михаилу дадо Гроша 1500.

17. Септембра 1858. дадо госп. Михаилу Бурковићу Гроша 1500.—.

Више речену годину исплатио Гроша 3000³⁾).

Послије Михајла дође опет у Лијевно учитељ **Јаков Вуковић**, који је остао све до близу год. 1860. Због тога, што нијесу могли одмах наћи учитеља, била је школа неколико мјесеци затворена.

„— — — 1860. године 7. Јуниа погодио Госп. Нико Павловић⁴⁾).

¹⁾ „Обвезаница.

Подписаній признаемъ, да самъ одъ Господина Јосе Бурѣћа директора школе Лиѡанске и одъ овдашнѣгъ жителя данасъ, за годину дана мою опредѣлену плаћу примио 3000 гроша и словомъ велимъ три хиљаде гроша кое я долу подписаній сведочимъ одъ више реченогъ Г. Бурѣћа директора моймъ именомъ и презименомъ

У Лиєвну 17. Септембра 1858.

Михаилъ Бурковићъ, учитељ.

²⁾ „Либаръ Школски“, стр. 16.

³⁾ „Либаръ Школски“, стр. 19

⁴⁾ „Контрактъ.

Кон данасъ између Г. Николе Павловића од едне и Андрије Павасовића учитеља одъ друге стране подъ слѣдуюћимъ условіама заключенъ, то естъ:

1.-во. Господ. Никола Павловићъ данасъ по пуномоћію Госпде татора из Лиєвна, прави са Андриом Павасовићем, овај контрактъ за три године, то естъ: Гос. Никола Павловићъ обвезује се истомъ учитељу, за нѣгову службу од три Године преко госп. Татора у Лиєвну исплатити плату одъ Гроша Турские 12.900, велимъ словомъ дванајст ѣляда и девет стотина, то есге: за 24 мѣсеца по гроша 350, велимъ триста и педесетъ, а за последній 12 мѣсеци по гроша 375, велимъ триста и седамдесетъ и петъ, за сваки мѣсець, кое чини у све по горе реченомъ гроша 12900, за три Године.

2.-го. Госп. Учительъ обвезуе се све дужности Школске и учителске наблюдавати.

3.-ће. Исти учительъ обвезуе се сваки данъ, окромъ Недѣль и празника, по седамъ сагъ у лѣгу, а по петъ у зиму обдержавати дије у Школи.

4.-то. Учительъ се обвезуе посѣщавати службу Божию, сваке Недѣле и празника скупа са своимъ дяцима.

5.-то. Учительъ имаће у Лиєвну Квартир и дрва на онај начинъ, као што е и пре имао ка(е у Лиєвну бѣо.

6.-то. Учительъ се обвезуе, сваке године по два Школска испѣта предати.

7.-мо. Одъ овогъ дана, то естъ одъ 7.-мог Јуниа 1860., до 7.-мог Јуниа 1863.-ћега Лѣта важи овај контрактъ по горереченомъ уговору, и ако бѣ кон од обію страна одъ контраста хтѣла одустати, дужнае ова оной странѣ коя остане при контрасту исплатити Кавън од Турски гроша двѣ ѣляде.

8.-мо. Болѣгъ ради увѣреніа, на овај начинъ есу два единогласна контраста сочинѣна, и то еданъ къ себи, ради болѣгъ свидѣтелства узимамо.

У Сараеву првѣй Јуниа 1860. Године.

Андрија Павасовићъ, учитељ.

За таторе Православногъ Обштества Лиѡанскогъ:

L. P. No. 6. Tax 1 for. 5 K 5. W.

Никола Павловићъ.

Von Seite des k. k. General-Consulat für Bosnien wird hiemit die Echtheit der vorstehenden Unterschriften des Herrn Nikolaus Pavlović und Andreass Pavassović, bestätigt.

Sarajevo, am 14. Juni 1860.

(M. P.)

Der k. k. Generalkonsulats-Vervasser: Wassits.“

(Свршиће се.)

Прилог историји школства у Босни и Херцеговини.

Српска конфесионална основна школа у Ливну.

Написао Душан Ј. Карањац — Кулен-Вакуф.

(Свршетак.)

Учителю Андриу Павасовића за Учителја за три Године за овде¹⁾.

За три године за Гроша 12900. — Сувише за потрошакъ из Сараева довленъ²⁾.

Ево, да још коју прозборимо о овоме учитељу! Јандре је сигурно био жесток човјек, који није могао лако претрпјети учињене му неправде. Он са својим „обществомъ“ као да није у најбољој љубави и слози живио. Они су од њега као учитеља тражили, да им све ради: и учи дјецу и хајде у цркву појати, хајде пој у спроводу, вјенчању, на крсним славама и т. д., и то све за оно кукавне плате (12.900 гроша = 1032 форинта на три године). Он сигурно то није хтио, те се нешто порјечкао, — а, хајд остави их. Али у то доба није могао нигдје наћи службе, те је био принуђен дати им писмено очитовање, да ће бесплатно појати у цркви, како то у „Контрату“ стоји). И тако је мој Јандре био три године учитељем у Лијевну, што је тада било врло ријетко³⁾. На крају свога службовања и он је направио „Квиту“ на цијелу плаћу што је примио кроз три године⁴⁾. Прије смо још споменули, да су се овакове „квите“ морале „легалитирати“ и то од онога конзулата, чијој је земљи припадао дотични учитељ. Тако је све квите легализирао аустријски конзул, будући да су већином сви учитељи били аустријски поданици. Што би се квита легализирала — морала се платити нека одређена такса⁵⁾, па да су сигурно ради тога и предавали квите на сав примитак, што су год примили од црквене општине. Но да је учитељ примао свакога мјесеца своју плату, а некада и у напријед, о томе нема сумње, јер то и „квите“ свједоче, — а и у „Либру“ је вођен тачан рачун о примању и издавању⁶⁾.

¹⁾ „Либаръ Школски“, стр. 22.: „— — — 1860. На 7. Юніа Ступіое Г. Яндре Павасовићъ дѣцу учити и Сти данъ примисамъ рачунъ К. Станишићъ обдржавати тако по наредби Епитропа — — — ове школе — — —.“

²⁾ „Либар Школски“, стр. 28.

³⁾ „Я долѣ подписанѣи яндре павасовићъ учителъ Србске младежи овде койсамсе обвезо по контрату по Сѣщаватѣи цѣркву Са дѣцом Сада ово мое писмено даемъ престоителѣимъ общества За мое поянѣ у Цѣрквѣи што кой пут поемъ дане иштемъ одъ истога общества никакве плате тражити у Лиєвну 25. Юліа 1861. Андр. Павасовићъ.“

⁴⁾ А мени се чини да је и сада тако у српским школама, — но послѣје уређења — ваљда ће се окренути што на боље, те учитељ не ће зависити о хирима појединих „епитропа“!!

⁵⁾ „Квита

Сврху (12900) велим лванайст ѣляда ѣ девет стотина гроша турски, одъ којмъ я долѣ подписанѣи признаемъ да самъ примно одъ овдашиѣгъ православногъ Общества све подпуно ѣ ѣсправно по уреченом Контракту учинѣномъ у Сараєву са Г. Ником Павловићем првѣи Юніа 1860 године ѣ я овим потврђуѣмъ

у Лѣвну 5. Юніа 1863.-треѣе.

А. Павасовићъ, учителъ.

⁶⁾ „— — — 1. Юна 1863. далисмо консулу за подписати квигу од наплате учит. А. Павасовића 2 цванцике — — — Гроша 12.30.

⁷⁾ „— — — 1860 од 7. юніа до 7. юніа 1861. Како овада 2. листа види се платно је Директор Коста Станишићъ Учителю Андриѣи Павасовићу за 1. Годину Плаћу Гроша 4200.—

Одъ Юніа 7., 1861. до 7. Юніа 1862. дао мије клисара Манойло Ставишићъ како напредъ 3()) Листа и други како и квите гласе годишњу плаћу Гроша 4200.—, вишка (ваљда предујам!?)

Како се из „контрата“ види, Јандре је дошао из Сарајева¹⁾, гдје је сигурно био учитељем.

23./11. октобра 1863. добију Лијевњани новог учитеља, који се звао **Саво Бијелић**. Саво је у Лијевну био само годину дана, т. ј. до 23./11. октобра 1864.²⁾ Саво бијаше родом из Далмације. Потање о његову животу не могах дознати. Само сам то чуо, да га и сада радо не спомињу. Кажу, да је најволио „видјети у чутуре дно“.

Школа бијаше опет неко вријеме затворена, док не узеше за учитеља свога домородца **Стеву Кукрику**. Часни отац Стеван и данас је још жив. Он је умировљени прото у Гламочу. Напоменућу само то, да Срби још и данас са особитим поштовањем спомињу свога некадашњег учитеља. Он бијаше веома пожртвован учитељ, а учитељски сталеж нада све љуби. Не могу а да не споменем свој састанак са пречасним оцем Стеваном. Прошле зиме дошао је у Лијевно — приликом смрти директора српске штедионице. — Представише ме њему и рекоше, да сам учитељ. О, да сте видјели како се старцу засјало лице од неке драгости, па истом вели: „Па баш учитељ! Ходи учитељу мој, да те пољубим!“ Загрљивши ме пољуби ме у образ и рече: „Учитељу! Слиједи стопама Христа Спаситеља! Учи дјечицу, која су ти повјерена, љуби их као што их је и Христос љубио!“ Треbate га видјети само како служи, тихо, побожно, сав се занесе у вршење своје дужности — светачки.

Отац Стево Кукрика бијаше учитељем у Лијевну година 1865., 1866. — а за тим пријеђе на католику школу, гдје је дјецу обучавао, — будући да је српска школа била затворена; за што — не знам! Како су га год вољели Срби православни, тако је исто у љубави живио и са католицима. Отац Стеван свршио је богословију у Задру, те се посветио сасвим учитељском звању. Из Лијевна је отишао у Невесиње — као учитељ, — а касније се запопи. Год. 1872. остане без службе, те се опет обрати на своје земљаке, да га узму за учитеља. Његово тадашње стање најбоље ће разјаснити његова молба управљена на „Србско прав.

Сиромах учитељ!?! Пр. пишч.) 7. Јуліа 1862 датому како квита од Манойла Гроша 300.—, у све гроша 4500 —

За 2 године како гори	— — — — —	Гроша	8.700.—
Одъ 7. Јуліа 1862. до 9. марта 1863. за 9 Мјесеци Плаћеному како Нјгове			
квите Гласе Гроша 3150.—, у све	— — — — —	„	11.850.—
9. априла 1863. готови Андри за мјесечну плату као квита	— — — — —	„	350.—
9. маја 1863. готови Андри за мјесечну плату као квита	— — — — —	„	350.—
4. Јуліа 1863. готови Андри за мјесечну плату као квита	— — — — —	„	310 —
За три дана штее стајао (е јесу тачни пр. пишч.)	— — — — —	„	30.—
За дјецу кршћанску (католичку пр. пишч.)	— — — — —	„	10.— 350.—
			Гроша у све 12.900.—“

¹⁾ Год. 1860. у „Расходу школескомъ“ спомиње се:

„— — — — потрошено за учителя Андриу Павасовића из Сараева — — — Гроша 50.—“
(Па добар путни трошак?! Пр. пишч.).

²⁾ „Квита

за (5⁰) педесетъ дуката, кое долѣ подписанѣи подчуно прими одъ Гдна Директора Јове Анђића, за своју годишну плату учитељску по заключеномъ контрату, између обе стране одъ 23./11. октобра 1863., до 23./11. октомбра 1864.

љеванско обћество“. За то нека ми часни старина не замјери, што износим ову његову молбу, — она може само служити као углед младим учитељима.

Ево те молбе:

„Србско: Пра: Љеванског обћества Г. Гдо. старатељи и ви остала браћо роде драг!!

По дужности: да би се човјек вриједан и заслужан живећ у свјету показао, њем пак потребно је имат звање или занимање, ма које: само нек је доброг поведења — а без тог сирота и ништаван је — — — — —

Из тог које ја да би данас о себи што пред Вам славни достављо — то: јест: (како сам се од мала начин службе које опредјелио; — и свршивши — пошо у другом отечеству тражит уточиште; но знам да је тако судбина рука промисла наредила да отиђем и гле опет свом милом повратим се) јест; али зато пуног нетреба не; јербо сва о сиротну свом отечественику познајете и, исто за ког такође своје чувством срца осјећате!

Частно почитајема Г. Г. тог Пра: обћества!

По овом најскромније усуђујем се Вас молит, дам милост, љубав, Ваша допусти прозборит:

Овде гле, од како дођох скоро навршиће се трећи мјесећ —: а упражњен без икаква занимања, у звању учитељства све једнако у нади стојећ: — да ћу моћ кору хљеба добит: и свог родитеља стару мајку утјешит, које тако свим праведно свети заповједа, и од ког већ одступит не могу!! — — — — —

Боже благи — ти све видиш и знаш ти не презри мене! Еле и знам оче свети, да ти молећег нећеш не одбацит из своје милости: ти за тог небо помоћи у душама добрих ствараш.

Мене данас потреба, а притом и вријеме к Вама славним за помоћ просит упућује, кой најсмјерније с овом молбом обраћам се —: да из љубави по доброти својој мене свог у чин свештеничке службе поставите, као што тако овом чину моју наклоност и опредјелење познајете.

Сад пак дал ме оће срећа обрадоват? Бог ће дат а и надам се да ћу код Вас срећан бити тај сан светости получити и Спаситељу нашем на Жертвенику нам славе велике, тад Њем службу са страхо-почитањем побожностју Христјанском вршит.

За сад истог ништа више до наоданије увјек том Србско Правосл: обћеству благодарех остајем Ваш препонизни слуга

У Лијевну 25. Јулија 1872.

Стеван Кукрика“.

Прије него што је послао ову молбу за свештеника, молио је да га приме себи за учитеља. Поред све воље својих земљака није могао бити примљен, јер тада имађаху учитеља, којег не могаху одпустити ради „Уговора“. И тако отац Стеван буде принуђен да напусти свој мили учитељски сталеж, те се запопи и постане свештеником у своме родном мјесту.

Када се школа опет отворила, не зна се тачно. Године 1867. бијаше неко вријеме учитељем **Петар Љубишић**¹⁾, док не добише год. 1868. опет сталног учитеља, којег зваху учитељ **Дујко** (ваљда **Душан**) **Крстић**.

Учитељ Дујко бијаше родом негдје око Бијељине. Науке је свршио у Биограду. За њега приповиједају, када је прелазио преко Купреса, ноге су му тако прозебле, да је добио реуматизам у ногама, те касније није могао ни ићи. Кажу, да је у цркви знао особито лијепо појати²⁾.

¹⁾ Тошо Којдић.

²⁾ У очима „општинара“ нека учитељ само зна лијепо у цркви појати, па ти од њега већ бољи бити не може. Тако сам ја присуствовао на испиту код једнога српског учитеља у

Као српски учитељ служио је у Бијељини, гдје су га на носилима носили у цркву, само да им поји.

Дујко не бијаше дуго у Лијевну — само ону годину 1868. Када им је отказао, почеше одмах себи тражити другога учитеља, да им школа не би остала затворена. Но то не бијаше лако, јер учитеља није било на „одмет“. Обраћали се на све стране, а највише на Васу Пелагића, управитеља српске богословије у Бањојлуци. Како је био Пелагић заузетан за школу, одмах им одговори писмом од 22. X. 1868.

Мислим, да ће ово писмо занимати поштоване читаоце, за то га ево дословно и износим:

„Високопоштованој обштини лијеванској.

Браћо обштинари!

Ваше од 8./10. љубезно писмо примио сам и разумио и бих Вам жељи драговољно удељетворио и оћу с драге воље, само ме прво послушајте ово што ћу Вам казати: Прије два мјесеца дана отишао је један учитељ **Ђорђе Лазаревић**, који је рођен у Сарајеву, отишао је у Сарајево. Он је један из најбољих ђака у Биоградској богословији био, који је тако трудољубив да му треба пара тражити, па баш због тога имаде врло доста науке и за веће школе акамоли за мање основне; јер учио је 4. основни разреда, 6. разреда гимназије и 4. разреда богословије и био је у србији учитељ прије него што је у богословију дошао учити. Једном речи врло би добар за учитеља био. Зато браћо телеграфишите у сарајево Г. Сави Косановићу свештенику и учитељу и питајте га: јели у сарајеву учитељ Ђорђе Лазаревић или није, и оће ли доћи у лијевно за учитеља?¹⁾ Па ако дође добро иде, ако ли не буде у сарајеву или нећедне доћи а ви браћо јавите ми па ћу онда ја гледати да Вам пошљем учитеља.

Ја бих се браћо одмах потрудио да Вам ђегођ тражим учитеља, али нисам хтео зато што од Ђоке нећу моћи бољег наћи, па зато рад сам да прво њега упитамо и потражимо, па онда даље да тражимо, јер тај нам је већ у нашој отачбини па би у многе боље било, а особито што је наш поданик.

који Н. В. лијено поји и „музикант“ је без нота, те по крсним славама и сијелима може се често видјети са „егедама“ у руци, а сјутра дан је болестан, те не може у школу. И овоме се „општинари“ диве о испиту како је сјајан успјех“ (?) постигао; — но „педагошко око“ друкчије гледа. Како неће успјех бити сјајан, када се неразумном свијету очи замажу. Гдје ту може бити говора о каквоме успјеху!? Учитељ учи дјецу само појање и пјевање, — и Н. В. — када он по ваздуги дан свира у својој соби или преписује ноте за пјевачко друштво, — а дотле ђаци пишу и преписују — сасвим је наравно, да учитељ мора одредити: „Ти ћеш ово, а ти ово научити за испит; — и образ је освјетлан“ (?) Дјеца на испиту више поје и пјевају, а свијет се див и чуди, како им дјеца „красно напредују“, — само што и најбољи ђаци, који пређу у коју вишу школу — свечано падају.

Запета је лијено један славни педагог рекао: „О учитељу! ако мислиш тако варати дјецу, родитеље им, и самога себе, боље би било и за тебе и човјечанство, да се никада нијеси ни родио!“

То и ја велим. Али на нашу велику жалост — слободан сам рећи, да и данас има таквих учитеља; — само се чудим, како прођу при инспектирању!?

¹⁾

اهلوندہ استانیسیج مانویلیہ

داسقال کورجی لازارویخ سرایدہ انقول ایچون مقاولد ایلمشدر بشقہ سنی ارایہ سکز نوزدراولام

جوب مبادہ

داخی فی ۹ تشرین ثانی سنہ ۱۲۸۴

نومانویج

У пријеводу гласи: „Ливно. Станишић Манојло. Дацкал Ђорђе Лазаревић у Сарајеву за школу што су уговор учинили, другог тражите — — — —“.

Примите искрени поздрав и поздравите г. Дујка учитеља, коме желим од Бога сваку срећу и добро здравље.

Бања Лука, 22./10. 1868. год.

Ваш искрени Василије С. Пелагић, архимандрит, професор и управитељ богословије“.

Са друге стране дoметнуто је још ово:

„Оно писмо за помоћ школску сада и прије писано примио сам; али сам их обадвоје изцјепао, јер нису написана као што треба па нисам их могао послати, а друго уредбе су сада такве, да се у сарајево њиновом конзулу обратити треба; па зато Вам браћо савјетујем да се тамо обратите, а ја ћу му зато кроз мјесец или прије писати да Вам молбу испуни и сам још ће требало буде око тога поради́ти; јер сам рад да у Вашој Вароши још један учитељ буде па и три ако је могуће. Зачудо ми је што од тога краја никога у богословији не́ма. горњи“.

Но општинари лијевањски, да рекнем, били су шкрти, и жалили су платити учитеља по заслуги, зато им је и била школа готово двије године затворена.

Ово нека посвједочи друго писмо Васе Пелагића, управљено на општинаре.

„Бањалука, 6./11. 1868. год.

Избраној Општини Лијевањској.

Браћо Општинари!

Од овога свештеника чуо сам, да Вам је учитељ госп. Дујко већ отишао, а ја сам ваше писмо једно примио, у коме ме молите да вам нађем и пошљем учитеља; али бољега. Браћо, ја би вам жељу с драге воље одма испунио, но није ми сада ни један учитељ при руци то је једно. а друго браћо за три хиљаде гроша није могуће бољег од Г. Дујка наћи; Или, ако би се за ту цјену и нашао у нечему мало бољи, али би у другим неким и неким стварима хиљаду пута гори био.

Браћо! ја сам вам већ у једном писму јавио, да је у Сарајеву недавно један врло добар учитељ био, који је науке у Биограду, у богословији свршио, а њему је име Ђорђе Лазаревић, пак можете упитати Г. Саву Косановића свештеника и учитеља у сарајеву и он ће вам одговорити је ли тај још у сарајеву без мјеста, та, ако јесте тога и од моје стране поздравите да дође у лијево за учитеља. То можете часом преко телеграфа свршити.

— — — — —
Тако вам вишњег бога, браћо! немојте школу затворити и затворену је држати; гријота је од преблагога саваота Бога, а срамота од просвећени људи и наших потомака, и за нас упропашћавајуће и уназађавајуће.

У осталом примите сви мој искрени и братски поздрав као предног Вам србина Василије С. Пелагића, архимандрита и управит. бањ. богословије“.

И тако су Лијевањаци на све стране тражили учитеља, ама „јефтина али добра!“ Истом године 1870. једва једном добију за учитеља **Илију Павасовића**, који је био у Лијевању све до 17. августа 1870. Но и он их брзо напусти, а њима некако испаде срећа и добише учитеља **Емануила Кантаревића**, који ради сваке сигурности с њима закључи овај „Уговор“:

„Уговор.

Међу овдашњим Православним Обшеством и представљеним од подписати Православнији Обштинара с едне, и Емануила Кантаревића с друге стране; би закључен како напред слједује!

1.-во. Емануел Кантаревић обвезује се примити понуђеному званије учитељско и точно испуњавати с тим званијем скопчане дужности обучавајући ову мјесну Младеж само у оним предметима, кој су за Србску речену Младеж опредјелени.

2.-го. Што се ученога реда тиче установљење његово зависиће од управитеља, на начин пак предавања пушта се на благо расуђање учитеља.

3.-ће. Руковођење мјесне Дјеце и њово васпитање и изображавање пушта се на савјест и поштење реченог учитеља, кои за свако по једино преступленије или пренебреженије ученичке дужности буди од кога повјерене му Младежи с педипсами соразмјернима преступленијама учинјеним казнити без свачијега питања може, тако обаче да стим здрављу његовом квара нанјети не би могао.

4.-то. Односно часова предавања-вседневога обвезује се учитељ задржавати Дјецу у Школи Љети по седам а Зими по пет Саата, а у све недјелне и Црквом празнујуће дане учитељ треба да дође с Дјецом у Цркву из јутра и потље Летургије свршене да из Школе у реду пушти кући.

5.-о. Подписани православни Обштинари обвезују се дати учитељу Емануилу Кантаревићу за његове трудове годишњу плату од дуката 70, реко седамдесет дуката Цесарски, соразмјеро за сваки мјесец по пет дуката Цесарски и гроша педесет чаршински, и једну собу за његово стање, и дрва по шест товара на мјесец: то јест седамдесет и два товара за годину.

6.-о. Учитељ Емануил Кантаревић обвезује се у овој години два школска испита предати то јест први од данас до 6 мјесеци, а други до 5¹/₂ мјесеци т: е: прво свршетка године.

7.-о. По истечењу десетомјесечному овога уговора обвезује се учитељ обзнанити управитељу школскоме хоћели у напријед за будућу годину остати код нас за учитеља, а тако на исти начин обвезује се Г. управитељ на речено врјеме јавити учитељу обштинско намјерење за даљи остатак овде поменутога учитеља.

8.-о. Обвезује се учитељ, да ако би без узрока болести помањко од његовије дужности овде назначени сам признае да ће изгубити плату цјелу од једнога мјесеца.

9.-о. Овим правилима обадвије стране овде подписане јесу обвезане од данас 17. Августа 1870. до 17. Августа 1871. године и боље га ради увјерења на овај начин је су два једногласна Контрата сачињена и с обадвије стране потврђена и по један себи ради бољег свидјетелства узимамо.

У Лијевну 17. Августа 1870.

Емануил Кантаревић, учитељ.

П. презвитеръ Стоян поповићъ, Х. Иово Станишићъ, Лазар Куюнцићъ, Симо Ј. Тодоровићъ “.

Кантаревић бијаше један од бољих учитеља, и врло ми је жао што о њему не могах ништа дознати. Емануил бијаше родом из Србије; школе (да ли препарандију или богословију — не знам)¹⁾ је свршио у Биограду. Ово бијаше пошљедњи учитељ у овоме раздобљу. Год. 1871. затворише школу, а да је на ново год. 1874. отворе у новој једнокатној згради — за онда „палачи“.

Школу су управо морали затворити, — јер у онаковим зградама, које смо прије споменули — немогуће је било школу одржати. Крпарило се само за невољу. „Само нека се учи!“ тако се онда говорило; но што год долазимо ближе нашем времену, све је то више пажње поклањано школи — барем у неким материјалним странама.

*

Да не дуљим, јер сам и онако већ плахо одуљио, у кратко ћу још само напоменути нешто о учитељским беривима. Учитељска берива, као и све остале школске потребе, подмиривао је „Школски фонд“, о коме се напријед говорило. Учитељска плата није била стално одређена, — она се према околностима одре-

¹⁾ Свакако богословију, јер засебне препарандије није било. Ур

ђивала — како је када у каси било новаца, а боме и како се учитељ свиђао. Читатељ је могао из прије наведених „Квита“ и „Уговора“ јасно видјети, како је тада стајало са учитељском платом¹⁾. Само ћу још ово споменути:

Учитељ је поред своје тако сиромашне плате, у пуном смислу ријечи — красно живио. Имао је стан у нарави и дрва, а осим тога је тада опстојала за учитеља (тадашњег) врло лијепа установа²⁾, а то је била „Реграција“.

Реграцији је домовина Хрватска, Славонија, Банат, Бачка и краљевина Србија. Одатле је прешла и у Босну и Херцеговину. А но киме? Е, по ким би другим него по — учитељу. Оставимо сада то, но да растумачимо честитим читаоцима, — који су постали већ нестрпљиви — шта је то „Реграција“.

Да вам преведем ову ријеч — право да вам кажем — не знам. Мислим да је латинска ријеч, — а пошто ја у моме животу никада нијесам у латинску граматику завирио — ерго не могу ни знати. Стога ја молим нашег драгог уредника да нам је он преведе, јер мислим да има читалаца „Школског Вјесника“, који исто к'о и ја знају латински.³⁾ — А ја ћу вам растумачити ову ријеч са оне друге „главније“ стране.

Врло просто! Свакоме је познато да у шест радних дана имамо (дјеца имају, — а ти исправљај задаће, . . .) један дан за одмор. Еле „... за то што мештар пусти ђаке овај дан, да не долазе у „школу“, треба и ми њему љубав да учинимо...“ За то свако дијете уочи тога дана — када дође у школу донесе — неко 3—4 клипа кукуруза, 3—5 јаја, оку брашна, сира, масла, кајмака, а боме и

¹⁾

„Признаница,

На 3 дуката ћесарска и 52½ гроша чаршински: и словом велим три дуката ћесарска и педесет два и по. гроша чаршински; које сам ја доље подписанији из Љеванске благајнице, и посредством дотичнији рачуноводитеља Гдара: Гдна. Јове Ерцега Скобле и Гдна Павла Павловића моју горе речену плаћу за мјесец Новембер подпуно примио.

У Лијевну Новембра 20 1865.

т. ј. 3 дуката ћес. и 52½ гр. чар.

С. Кукрика, учитељ общте. Љеванског“.

„Признаница

На дуката цесарски пет (5), које сам ја долуподписати исправно данас од Г. Шпире Кујунџића као управитеља школског примио, и то у изплату мјесечине данас истичуће.

У Левну 17. фебруара 1870.

Илиа Павасовић, учитељ“.

„Признаница!

Сврху 5 дуката и 50 гр: вељу пет дуката и педесет гроша чаршински, за које доље подписани исповједа да је примио за учитељствовање код овдашње православне Обштине од Г. Спире Кујунџића управитеља Школског; и то за мјесец будући од 17. Аугуста до 17. Септембра т. г.

У Лијевну 28. Аугуста 1870.

Емануел Кантаревић, учитељ“.

²⁾ Сасвим је наравно, да сада то не би ваљало, а нити желимо, премда има и данас школа у којој ова установа вриједи исто као и онда што је било, или само у другој блажој форми: — — — Ево учи од драгости што си ми пазучно сна — — — једна јабука (прасе или јање).

³⁾ Па ево! „Реграција“ је изобличена латинска ријеч „*recreatio*“, која заправо значи „*опоравак*“. Према тому та ријеч у школама Хрватске и Славоније значи одмор, па и одморни, — празнички дан. У том је смислу та ријеч у многим мјестима и сељачкој дјечи позната и обичајна. Умјесто што би се у нас рекло: сјутра, дјеце имате просто, ондје ће рећи: „Сјугра је, дјецо, реграција“. Сад откуд оним даровима, што су се у Босни давали учитељима, оваки назив? Мислимо, да ће то бити у свези горе тумаченим значењем. Бива: учитељу, када ти буде празник, или макар и за доколице, ти се, ево, овим даром окријени, опорави. Заправо у љепшој форми „тринкгелд“.

Ур.

пиле, и т. д. А види још нешто: Дијете се уписало, — донесе са собом врућу погачу и пешкир (ово је и сада у српској школи лијевањској, но само у мањој мјери). Када је Божић и Васкрс — свако дијете донесе пиле, кокош или пијевца. Ово је и данас у многим школама. А већ када је испит, да се и не говори. Ту ти дође: прасе, јање, тукац и т. д. „Давно, а и недавно — било, сада се спомињало!“

Учитељ је живио од реграције и других дарова, а на плату није ни рачунао. Све се ово сада смањило, а и боље је по сами углед нашега сталежа. Но тада је то нешто сасвим друго било. Било је случајева, да учитељ није хтио примити дара од ученика, — а отац просто извади дијете из школе, јер се нашао увријеђен... каже, учитељ је наш охол — „’аси се!“ Но сада се та милост наопако окренула. Ако ми донесе „сатлик варенике“, он би хтио да му дијете ’намах праметнем из првог у четврти разред. Носи те белај и тебе и твоју варенику, боље нека теби присједне него мени! Када сам већ у ово зашао, ево да и ово испричам: Било је у селу Д. има томе једно 10 година. Донијела снаша десетак јаја учитељу — ’нако, к’о од милоште — да му „дијете остане једну хефту код куће“. Учитељ се потрефио нешто љутит, па ти узе она јаја и закупи ти моју снашу. То је био учитељ Д., и сада је још жив. Ево друге: У истом селу Д. дошао учитељ С. Други дан ето ти једног малишана, упртио красног „хороза“, па ти — хоп цуп — учитељу у школу пред свом дјецом — на сто:

„Мо-мо-лим го-спо-ди-не посла-ла ма-ча на по-клон“. А мој ти учо лијепо отпрати и дијете и хороза одакле су и дошли. Ово дијете није никада више завирило у школу. Отац га одмах исписао.

Г. Наставне књиге у овоме раздобљу. Укратко градиво, које се свршавало. Метода читања и писања.

Укратко ћу само напоменути, које су наставне књиге служиле у овоме времену. У II. поглављу одмах на почетку, наведох некоје наставне књиге, — а овдје ћу још само мало попунити. На крају „Либра“ стоји ово забиљежено:

„— — — — 2. марта 1855. Назначенѣ Што Предадо кнѣига Гд. Петру Павасовићу, учителю Нашему

10	Свештени Историја	— — — — —	Гроша	15.—
3	Прва знања	— — — — —	„	7.20
5	Први читанки	— — — — —	„	12.20
1	Численица и рачуница	— — — — —	„	2.—
31.	марта предаде опет кнѣига учителю			
20	буквара	— — — — —	„	40.—
12	численице	— — — — —	„	27.—
5	катисијса	— — — — —	„	1.20
19	штица	— — — — —	„	14.30

Из овога се јасно види, шта се тада учило. Међу књигама налази се и талијанска читанка. За што су учили талијански, сасвим је разумљиво. Будући да су највише водили трговину са Трстом и Сплетом, гдје се највише талијански говори¹⁾, — увидјели су да учење талијанског језика може њима бити само на корист по свој трговачки посао. Веома ми је жао, што не могах наћи барем једну књигу

¹⁾ За Сплет се то данас више не може рећи. Ур.

из тога времена, јер би било, мислим, врло занимљиво, да се зна и. пр. шта се учило из књиге „прва знања“ (мислим, да се овдје говорило о стварној настави)¹⁾, или како је уређен „Буквар“, или „Численица“ и т. д. У овоме времену наилазимо већ и на „штице“, које потјечу још од Маргетића. Ово је био велик напредак тада у методици читања и писања. Сада се истом обрађивала права метода срицања.

Да укратко рекнем, шта је то „Штица“. На зид се објеси једна карта од хартије. На овој је карти исписана и наштампана сва велика и мала азбука. Осим тога има још „картица“, попут оних играћих карата. На свакој овој картици написано је или наштампано по једно слово, попут оних на великој карти. Ове се картице подијеле дјечи. Како се обрађивало овом методом срицања, мислим да није потребно потанко овдје навађати, јер има српских школа, које и данас тако раде. У српској лијевањској школи и данас још висе на зиду „Штица“, а у столу небројене картице са словима.

При свему томе, — макар да су учитељи већ радили „методички“ (!) — па метода каква била да била — опет је служило у велико — главно тадашње педагошко средство — за одгој и да се успјех постигне — штап. Ово „благословено средство“ није се на сваком показивало. Било је и ту разлике. Онај, који је више пута завиривао у стан мештров са торбом о рамену — за њега није вриједило то „педагошко средство“, — док се на другима показивало у свој својој узгојној моћи.

Ево нека служи овј примјер, по приповједању једнога часног старца из .Тијевна:

„Довела ме моја покојна мати — Бог да јој душу 'прости — у школу мештру да ме упише. Понијела је 'нако из милоште и једну погачу — ама боме била је подобра, ко вели — боље ће ме мештар пазити. Дошли смо мештру! Престави ме моја покојна мати, па вели: „Ево, драги мештре, довела сам ти овога чапкуна-клапца, — па ти га предајем у Божије, па у твоје руке. Ко велим — нека га, нека иде у школу, јер код куће не мореш с њиме на крај изаћи. Налет га Бог не убијо, никада не могу с миром питу развити — истом ја почни — а он — те хоп преко ње²⁾. Немој га жалити мештре, удри по њему к'о када вола нађеш у купусу. Имаш и по чем ударати. Хреуз да бил' ни један... Слободно, ја ти кажем... Мени кости, твоје месо!“ Видим ја — она говори — а амо све намигује на мештра. — к'о вели — „хоћу само да га поплашим“, — а мештру пружа погачу. Мој ти мештар зачкилио очима, па ме све глади и милује од драгости, а амо пружио руку за погачом. Е. — зна и он како ће. Боме мени лијепо би ког тога мештра; — ама само зна моје раме, — одвали га торба. Сваки дан истом ће покојна мати... „хајде сине понеси ово мештру!“ Ту ти ја остах двије године, ама да сам и слова научио, — баш ништа. Види то мој отац, те ме пошаље у Далмацију на науке, те ти ја тамо лијепо изучим“.

¹⁾ Јест Таки је назив из Талијанске амо дошао, гдје се као и у Француза вели природне науке, природно знање, па онда крагкоће ради просто остане „знање“ Ур.

²⁾ Бива, учитељу — нека и питу прескаче, — „само да сам ја код куће мирна, — да могу бар са конама мирно просједити и кахву попити — — —“. Она не море са двоје, троје; а учитељ чоре и са стотинам!?

Остало градиво, које се обрађивало, бијаше јако стегнуто. Најглавнији предмет бијаше вјеронаука¹⁾. Мало рачунати, и то само четири главне врсте рачуна са цијелим бројевима. Особито се учила — само четврти разред — „Свештена историја“. О чему је она говорила не знам — мислим да је то била „Историја српске цркве“. Највише што се његовало, било је „црквено појање“, а највише што је учитељу муке задавало, било је да одреди, која ће дјеца о Божићу и Васкрсу читати апостол. Ово је за родитеља била највећа дика и радост, да му син чита апостол о великим празницима. Зато је тако и учитељу, о такоме празнику у дворишту освануло — прасе. Сигурно, да је и учитељ онда знао, коме ће дати да чита апостол.

Учитељи су мало по мало увађали предмете, који су се учили у српским школама у Аустрији. Тако је српска школа лијевањска у своме трећем разреду била потпуно уређена као и аустријске школе исте врсте.

Е. Полазак и напредак.

О поласку у овоме времену слабо се шта може рећи. Водила се нека књига, попут данашњег „Главног именика“. Је ли било „Разреднице“ — нијесам могао тачно дознати. По причању некојих људи учитељи су имали неку књигу, у којој би биљежили, када ко не би дошао у школу. Штета што тих књига не могах наћи, биће да су изгорјеле заједно са школом 1870. „... То знамо, — тако бар приповиједају — да су ученици смјели изостати када су год хтјели, макар да је учитељ биљежио изостатке. Лако се било испричати — донеси мало варенике или јаја, па мирна Босна“.

Из досадашњег приказивања о овој школи могао је читалац јасно видјети какав је и напредак у тој школи био. Мислим, да није потребно потанко о томе говорити.

III.

Надзор над школом.

Како школским тако и црквеним пословима, управљао је црквено-школски одбор²⁾. Но да би се школски послови брже свршавали, те уједно и надзор био бољи, именовао је црквено-школски одбор једнога одборника, који је у одборово име водио све послове, који се тичу школе. Он је купио прилоге за школски фонд, он је исплаћивао учитеља и разне друге трошкове школске. Он је надгледао учитеља у његову моралном владању, давао је чак и оцјену о његовом педагошко-дидактичном раду³⁾. Ова је част увијек западала једног од највиђенијих и најпаметнијих одборника. Они су се звали „Директори“, а тако су се и потписивали: „Н. Н. директор школе“. Ова част постојала је све до најновијег времена, тако од прилике до год. 1890. Да навађам, који су све били директори школски, мислим

¹⁾ Та и сада је још један од најглавнијих предмета — вјеронаука. То не ћемо, а и не мислимо оспоравати, само примјећујемо, нашто онолико мучење дјеце са „славенским језиком“¹⁴. Но има стари људи, који би и сада хтјели да се све учи из књига, које су писане са „славенским“ писмом. Једном сам дошао у опреку са старим и окорјелим конзервативцем Т. К., — како ми доказиваше, да у српској школи ништа не треба учити до ли „Буквар“ и „Псалтир“, т. ј. само вјерске предмете. Ето, колико је дјеловала тадашња школа! Но срећа је само што тако само „стари“ хоће.

²⁾ Тако и данас.

³⁾ Да чудне проије!

да није потребно, јер је честити читалац могао из наведених „Квита“ разабрати, ко је када био директором, а још их навађати — није потребно. У толико само их споменух, да се види које вршио главни надзор над школом. Од воље ових директора често је зависила и судба појединих учитеља, јер би обично хтио директор, да му учитељ ради како он хоће; учитељ опет није могао трпјети да му заповиједа онај, који се ни у шта не разумије, — и ето свађе. За то су касније и стављали у уговору, да се учитељу оставља слободно па његову савјест, нека у школи ради како он нађе да је најбоље.

III. поглавље од 1874.—1908.

I.

Развитак школе од год. 1874.—1908.

A. Подизање нове школске зграде и с чијом помоћу основала За чијега времена. Прилози. Школски фонд.

Ово ћемо пријећи сасвим укратко, будући да је већ и прије било нешто о овом говора. Општина је увидјела, да од њихове школе не ће бити ништа, ако и даље овако остане; — сели сада у ову, сад' у ону кућу. Увидјеше, да овакви приватни станови никако не одговарају сврси. принуђени су били озбиљно се постарати за пристојну зграду, у коју ће смјестити школу. Ја, али откуда да се смогне толики новац, а у црквеној каси нема но само неколико гроша. Чврета воља и одлучност, да имају достојну школску зграду, — научи их како ће доћи до новца. Послаше молбенице на све власти. Моли владику и друге родољубе — прибрасе толико, да су могли већ озбиљно мислити о градњи. О прилозима и о сакупљању новца за ову школу било је већ говора у прошлом поглављу. И тако год. 1874. буде подигнут просвјетни дом, који се тада бројио као један од најљепших у цијелој Босни и Херцеговини.

Да би се оволика зграда могла издржавати, повећан је школски фонд разним приносима и завјештајима.

„— — — Школски фонд износи до 400 фор., а пало је за школу и о св. Илији преко 200 фор.“¹⁾

Овдје мислим, да је вриједно још и ово забиљежити. Све до год. 1899. није школа имала свога послужитеља-подворника. Ову службу вршила би сама дјеца и то тако: учитељ би одредио сваке седмице по двојицу, који би чистили и прашили школу, воде доносили, зими би морала раније долазити и пећи добро угријати и т. д. И данас се још многи врло добро сјећају, како су морали зими у зору доћи и дрхтати од студени, док им се пећи угрију. — Овога се посла ослободише истом год. 1899.

„— — — Можемо и овде као пријатну успомену забележити, да нас је у месецу августу посетио господин Митрополит Николајевић, те је приликом, када је испраћен био, повела се реч отоме; да како су сада већином у школи мала деца, то је за њих тешко школе чистити, а особито ложити у новим гвозденим пећима, те би било целисходно, да се узме један фамулус или подворник, као што и све

¹⁾ „Извјештај српско-православне општине, поднесен редовној главној скупштини по св. Луки у години 1889.“, тачка 6.

напредније општине до сада већ учинише, то је и ова општина закључком својим од 3. октобра погодила Симу Дувњачића, давши му годишње 120 фор. и бесплатну собу у сиротињском дому, али под условом: да све рађе, које буде ова општина имала, дужан је пети на одредбу ове општине чинити. Но тиме што је фамулус или подворник погођен, биће општина принуђена и неки прирез годишњи на децу порезати, те се нада, да ће сваки дотични родитељ радо и ту жртву принети, кад знаде, да му је дете од оне тако рећи робије ослобођено. — — —

У Лијевну 12. Новембра 1889.

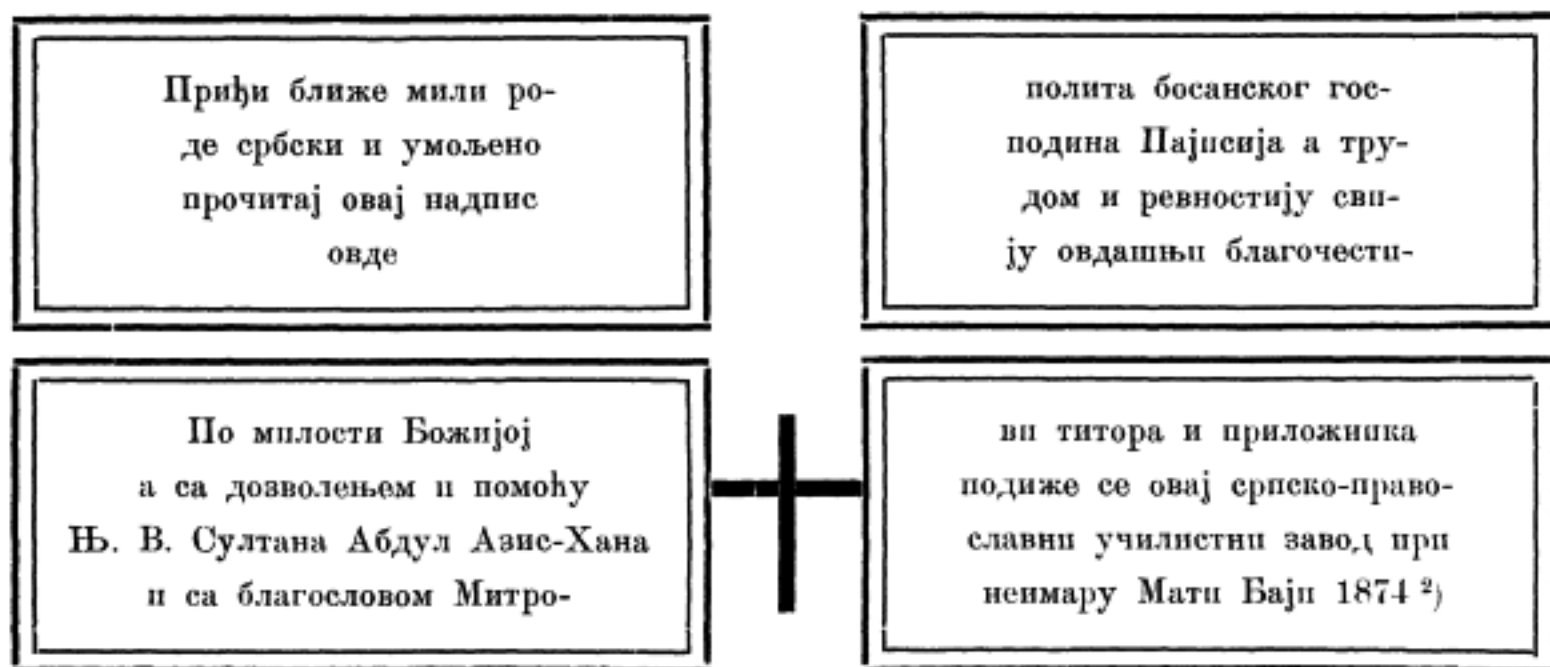
За српско-православну општину:

Предсједник: Павле Ковачевић.

Перовођа: Перо Борић.

Чланови: Тоде Митранић, Гавро Станишић. Нико Бабић, Ђорђа Пушкар, Милан Митровић¹⁾.

Да коју још проговоримо о самоме зидању зграде. Зграда је подигнута на подножју брежуљка, на коме је опет сазидана црква. Одмах на почетку градње наиђоше на велике запреке, које прије и не опазише. Тако, када су почели копати темељ, нијесу ни један метар дубоко ископали, када удари вода. Наиме — тле је било веома подводно, будући да се сва вода с брда циједила на томе мјесту. Дај граби

Спомен-плоча.

воду, копај и копај, само да дође до здравице. Мајстор Бајо, — који је школу зидао — хтједе већ напустити сав посао, јер није шала ископати темељ близу 10 м. Новаца понестаде, а и материјала силно оде у темељ, и већ почеше сви губити наду, да ће започето дјело моћи крају привести. И би се заиста и напустило, да тада није био директором школским Коста Кујунџић, који је са свом градњом управљао. — Дође њему Бајо и разложи му шта је и како је; а он ће њему:

„Ти само ради, а што год затреба, ја ли новаца, ја ли материјала, — ја ћу дати!“ Видећи други оволику енергију свога директора, упрегнуше све силе, и

¹⁾ „Извештај српско-православне општине, поднесен редовној главној скупштини по св Луки у год. 1889.“, тачка 14.

²⁾ Породица је Баја и данас у Лијевну, а баве се клесарством и градитељством. Овај занат они раде још од давне давине, и прелази с оца на сина. Као клесари приповијати су мајстори у свој околини. Крстови и други споменици, што су Баје градили, а и данас праве — ресе како католичко, тако и српско гробље. По моме суду, а и многих других — ово су „законани таленти“.

с Божијом помоћи кроз мало времена подигоше просвјетни дом, за којим су толико жудили.

Чијом је помоћи и за чијега је времена подигнута ова школа, казује нам натпис — спомен-плоча стр. 986. — која стоји на челу зграде, одмах изнад врата на „балкону“. — Ова је „спомен-плоча“ истом касније постављена, а саставио је прото лијевањски, покојни Стојан Јовановић. Сама плоча раздијељена је на четири дијела, а у средини је исклесан крст. С лијеве стране ове спомен-плоче налази се исто таква плоча, на којој је исклесан полумјесец, а око њега звијезде; а с десне је стране опет таква плоча, само је посве чиста.

Б. Школска зграда: а) Нацрт. Опис и знаменитост као једне од најбољих школских зграда у Босни и Херцеговини у своје вријеме. Ступови и други украсни предмети. Сала.

Допустите ми, драги читаоци, да вам у колико краће могу, опишем овај просвјетни дом, који су они са великим трудом и муком подигли. Школа је саграђена на једном кату са приземљем, — ево како нам слика предочује.

Садашња српска школа.

Да опишем с поља није нужно, но ћемо мало унутра завирити, да видимо како је распоређена. И овдје ћу вам бити врло кратак. За то вам ево и прилажем тлоцрте приземља и I. ката, а што се не буде могло са тлоцртима разабрати, то ћу вам ево рећи.

Поћи ћемо одмах, те ћемо се на улазу зауставити. Улаз је за три степенице виши од земље, а пред њиме стоји на четири каменита ступа „балкон“, на који се излази из ходника на I. кат. Уђимо унутра! Долазимо у „вестибул“, који је широк 5 м и 30 цм, а него толико и дуг. Одмах са стране при улазу вестибула воде на лијеву и десну страну степенице на I. кат. Степенице су широке 1·20 м.

а има их 10 с једне, а 10 с друге стране; начињене су од дрвета. Из вестибула долази се у 2·80 м широки и 11·35 м дуги ходник. Између вестибула и ходника налазе се дрвени ступови са главицом, који су изграђени у јонском штилу. На десну страну из ходника иде се у „Салу“ (дворана, која служи за обдржавање скупштина, забава и т. д.), а на лијеву страну у друге просторије.

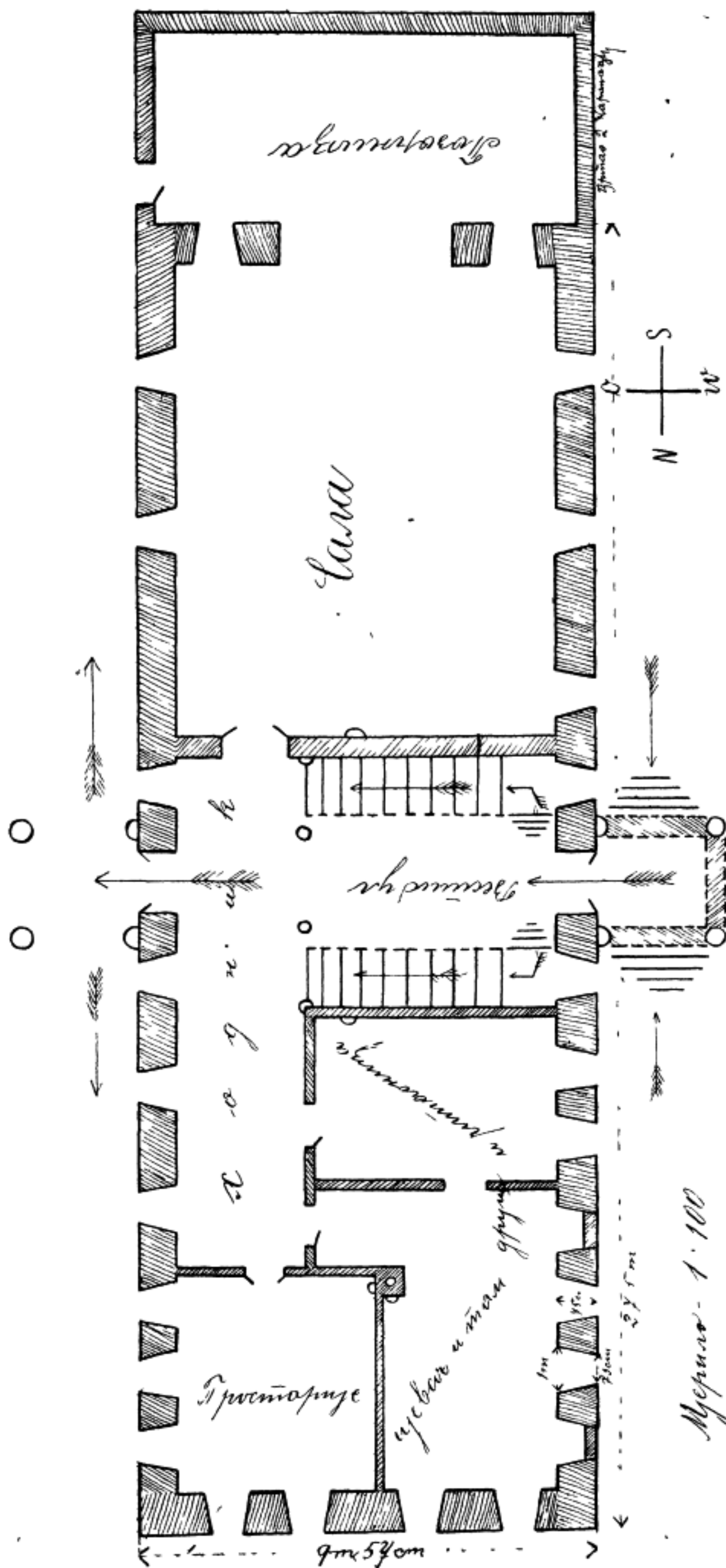
Хајдемо најприје на лијеву страну! На лијевој су страни просторије „Српског пјевачког и тамбурашког друштва Сундечић“, које је основано истом у августу прошле године, т. ј. 1907. За читаоницу овога друштва служе прве двије собе, — док она трећа, у коју се улази право из ходника, сада је соба подворника читаонице, док је прије била „Ризница“ црквено-школске општине. То показују и велика гвоздена двокрилна врата. Хајдемо сада на десну страну у велику дворану, — или како је обичавају звати — сála. Улази се на двокрилна врата, која су начињена од необојене даске, широка 1·35 м, а висока 2·50 м. Дебљина је овога зида 40 цм. На први нам поглед одмах ударају у очи силни прозори, као што и на цијелој згради. Са једне и друге уздужне стране било је је по 5 прозора, но ваљда су и они увидјели, да је толико непотребно, те 5 дали затворити. Дворана је дуга 10·55 м, а широка 7·36 м. На горњој страни дворане били су опет прозори, од којих се сада само још два налазе. Између ова два прозора пробијен је касније зид, те начињена „Позорница“ или како је обично зову „Бина“¹⁾. Позорница има облик пачетворине и уздигнута је до пола метра изнад дворане. Када сам већ код позорнице, морам напоменути, да ова општина посјеђује веома богату и лијепу збирку разнога одијела и оружја за дилетанте. Прва забава давала се год. 1886., а истом године 1894. саградише позорницу. Одмах vis-à-vis од улаза у школску зграду налази се исто такав и излаз са споља подигнутим ступовима, на којем је опет балкон исто као и на прочељу зграде. (Види тлоцрт приземља на стр. 985.).

Хајдемо се попети сада на горњи кат! Ево тлоцрта, да знамо куда ћемо ићи. На горњем кату смјештени су разреди, и то: I. и II. заједно, а опет III. и IV. заједно. Соба III. и IV. разреда, а исто тако и I. и II. дуга је 8·42 м, а широка 4·83 м, те по том има површине 40·69 м². У ове двије учевне собе попречно се смјести 120—140 ученика сваке године. Ови бројеви нека кажу, јели одговарају собе своме захтјеву.

За тим је учитељев стан, који састоји од двије собе и кухиње; те још једна собица, која служи као неки „кабинет“. Како се са тлоцрта види, цијели простор овога ката раздијељен је симетрички, — како је год с једне — тако исто и са друге стране, а по средини је широки вестибул — исто тако као и у приземљу, из кога се иде с једне стране на пространи балкон, а с друге опет у ходник дуг 17·20 м, а из овога опет на други балкон, који се налази на противној страни. (Види тлоцрт I. ката на стр. 986.).

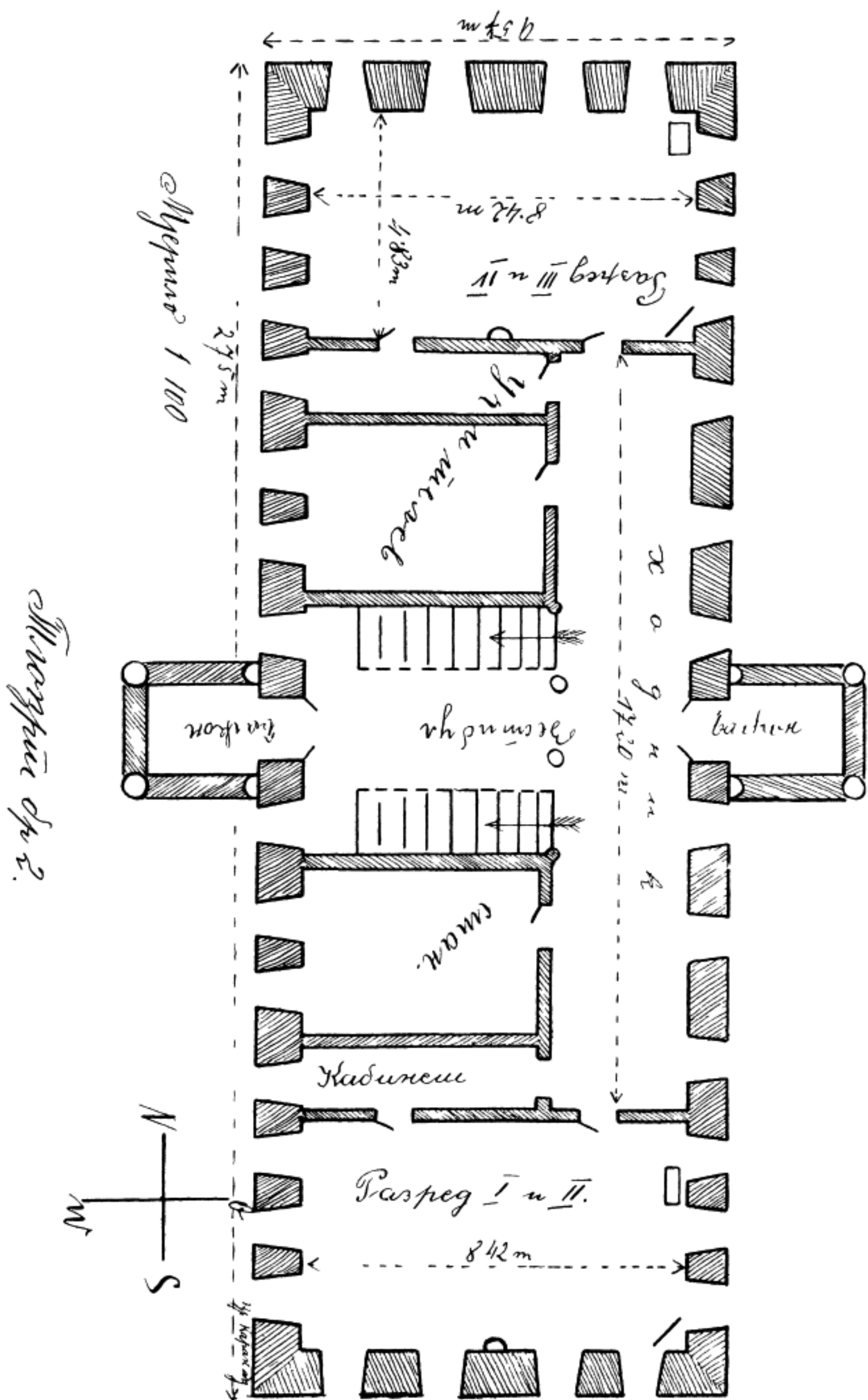
Ево у кратким потезима описах ову школску зграду, која се у своје вријеме бројила међу прве; — а данас... е данас служи за невољу. Како већ прије напоменух, — на згради су све сами прозори, — те свјетлост у њу улази са свију страна.

¹⁾ Сјединица од 24. јула 1894. II. тачка: „Долази г. Илија Коњик те иште, да му се пада 100 форината на име грађе за бину“. Сјединица од 16. октобра 1894.: „— — — исплаћено му је још 100 форината као остатак“.

План № 1

Масштаб - 1:100

Колико им је дотле у школама било мрачно, и колико им је оно нешто кукавна свјетла једва улазило кроз „пенџерију“, — у толико им сада у учевне собе свијетли са свију страна. На свим прозорима и горе и доље јесу гвоздени „демири“. Висина је прозора 1.16 м. Ширина је изнутра 1 м, а споља 75 цм. Дебљина је зида 75 цм, — а дебљина унутарњих зидова (преграда) је 15 цм. Висина је врата 2.40 м, а ширина 86 цм. Висина је собе 3 м.

Да не дуљим толико — остало ће лако читалац из појединог тлоцрта разабрати.

В. Зграда са хигијенског гледишта.

Према тадашњем времену — згради не бијаше никакве мање, бијаше то зграда, којој треба пара тражити у свакоме погледу. Није се тада пазило рецимо: хоће ли свјетло ученику падати са лијеве стране, они к'о веле: треба соба бити добро освијетљена, а не као у пријашњих школских зграда; за то и начинише са све три стране школских соба прозоре — те им се баш свијетлило — и сприједа и отрага и са стране. Но да ли је то добро — знамо сви да није.

Зграда је зидана од добре грађе. — и скроз је суха. Нутарњи распоред зграде врло је лош. Већи дио простора запремио је ходник. Тако је за учевне собе остало једва 81.38 м², и у тај простор смјести се 120—140 дјеце. Како је у тим собама послјеј наставе — зна онај учитељ, а још више знају сиромашна дјеца. За то је пријека потреба, да се учевне собе рашире, што мислим да ће у брзо бити, јер општина на томе већ ради. Школске су собе зими иначе доста топле, коју топлину више повећава издисање покваренога ваздуха — него пећ.

Што бих још напоменуо и то са естетске стране:

Ми смо под окриљем Његова Величанства, нашега премилостивог цара и краља Фрање Јосипа I., под чијим моћним жезлом уживамо слободу, — за то су и на овој српској школи непотребни „гвоздени демири“, — а особито испред школе до 4 м висок зид. Ово је, истина, требало прије год. 1878., — али сада хвала Богу — не. Ова вам зграда споља више наличи на какву хапсану, него на који просвјетни завод¹⁾.

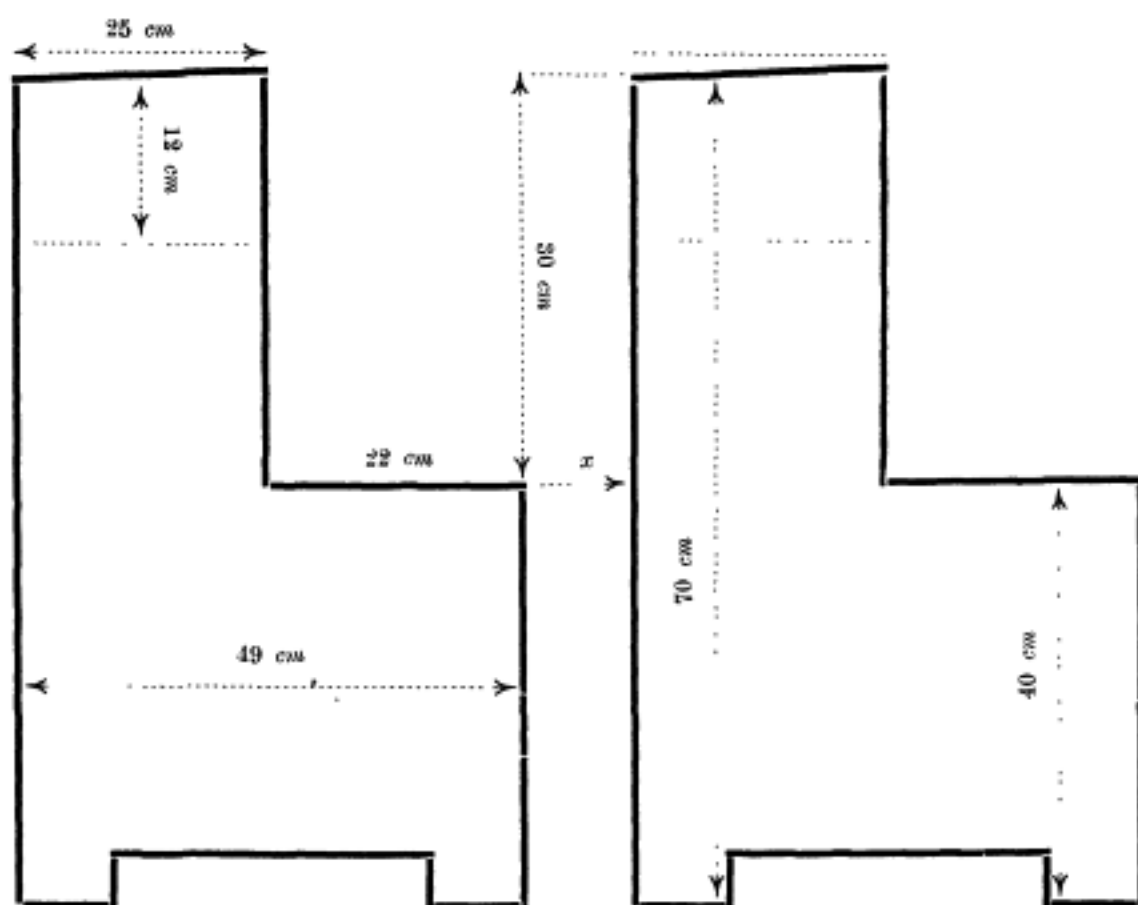
Г. Школски намјештај и учила.

Школа има само најнужнији намјештај, а тако је исто и са училима. Од учила има школа: слике за природописну и стварну наставу, за тим мапе: Босне и Херцеговине, Аустро Угарске монархије, Балканског полуострва и Европе, — те неколико Шпрајберових зидних слика за природописну наставу. У кућу је смјештена доста добра табла. Ево то су учила, која су смјештена у соби за III. и IV. разред. Како је ова соба сиромашна на училима, тако је исто стало и са намјештајем. Од намјештаја су најзнаменитије — клупе. У овој соби смјештено је девет клупа, које су све старог система, а грађене су можда тачо око 1850-те године. Клука има двије врсте, — са пет и шест сједала. Дужина је првих 2.80 м, а других 3.50 м. Ширина је горње плоче 25 цм. Плоча је нагнута под

¹⁾ Управо када сам доготовио ову радњу, те ишчекивао само фотографије, да је могу спремити у штампу — баш у томе времену срушили су онај високи зид, који се још мало види на лијевој страни у сл. 2. Како се види, и фотографски је снимак баш онда узел, када су почели на мјесто онога зида градити мало лепшу ограду, по свој ће прилици бити од жељезних шипака. *Писцу*

кутем од 3°. Дистанција, т. ј. водоравни размак од горње је плоче до сједала колико ко хоће. Једна клупа има сприједа сједало, до кога се истом сприједа метне друга клупа, — и тако је привлачи к себи колико хоће. Диференција је 30 цм. Ширина је клупе са сједалом 49—50 цм, а висина је 70 цм. Висина је до сједала 40 цм. Ширина је и висина спремнице за књиге 12 цм. На горњој плочи налазе се три рупе, у које се међу мастионице; а на дужим клупама налазе се четири рупе.

Клупе су начињене од мекога јеловог необојеног дрва, које су тако трошне, да се већ код малог додира све расклиматају. У ових девет клупа сједе по 60 и 70 ученика. Ево како изгледају по ширини ове клупе:

У куту се налази још исто такав старински стô, који је постављен на узвишенијем мјесту. Ето, ово вам је сав намјештај у овој соби.

Исти је такав намјештај и у соби за I. и II. разред. Само се тамо још налазе од учила: слике за очигледну наставу и за наставу из вјеронауке. Осим тога се налази и нека рачунаљка, но којег је система, то вам не бих умио право рећи. У обадвије се собе налазе још слике Његова Величанства, те икона св. Саве, као патрона српских школа. На зиду је још објешен и „Школски ред“ — исти као што се употребљава у српским школама у Аустро-Угарској монархији. Овај школски ред носи наслов:

„Пропис за владање ученика

издано за српске школе у Војводини“.

Овај пропис дијели се на три главна дијела. Први дио прописа садржава о владању ученика у школи; други — у цркви; — а трећи — код куће.

7. Учитељско особље и трошак за уздржавање школе — и учитељска берива.

У овоме се раздобљу промијенило ништа мање него 24 учитељска лица. Ја ћу их само именовати и о гдјекојем по коју рећи. Као први учитељ у ново-отвореној школи дошао је

Ђорђе Поповић. Ђорђе је родом из Лијевна. Отац му је био прото. Умр'о је у манастиру Милешеву у Сријему.

Шпиро Скакић био је родом из Грахова (80 км далеко од Лијевна). Свршио је богословију у Задру, а у Лијевну је као учитељ службовао само годину дана. Умр'о је од оспица.

Теофил Петрановић био је родом из Далмације. У Лијевну је служио само годину дана (1879—1880.). По звању је био калуђер, те су га неколико пута нудили владичанском столицом, али је није никако хтио примити. Бавио се пјесништвом. Лијевњани и данас с поштовањем спомињу овога учитеља.

Петар Борић и Јелена Борић. Истом ове године отвори се на овој школи одјел за дјевојнице, а прва учитељица бијаше Јелена Борићева, супруга учитеља Петра Борића.

„— — — Учитељ је мушке школе: Перо Борић, свршио нижу гимназију у Новоме Саду и препарандију у Сомбору; служио пређе 10 година у Каменици (Срему) и 5 год. у граду Темишвару; а сада у Лијевну, од 10. августа 1880¹⁾).

„— — — Учитељица је женске школе: Јелка Борић, рођена Николић; свршила основну школу у Сенти (Бачка) и препарандију у Сомбору; а служила је прије као учитељица 8 год. у Каменици (Срему) и 5 год. у граду Темишвару; а овдје у Лијевну служи од 10. августа 1880.²⁾

Често би се догађало при оваковим приватним школама — при бирању учитеља — једни би хтјели овога, а други оног, те би се тако расцијепили на двије странке. Тако је ето то и сада било. Кујунџићева странка изабра себи за учитеља и учитељицу Петра и Јелену Борићеву, а касније опет изабра друга странка — Самарџићева — за учитеља и учитељицу **Петра и Рахилу Шестановић.** И тако доби школа одједном два учитеља и двије учитељице. Једне су плаћали Кујунџићи, а друге Самарџићи. Но овако стање не оста дуго. Када је владика Сава Косановић измирио обадвије странке, буде отказано Петру и Рахили Шестановићу, а остане само Петар и Јелена Борић.

Лијевњани и данас са великим почитањем спомињу старога свога учитеља Петра и добру му госпођу учитељицу Јелену. Петар и Јелена Борић служили су у Лијевну управо 10 година, а узрок да су отишли из Лијевна јесте јаки конзерватизам — управо фанатизам — старих људи — а тако је и данас. Ево тога узрока:

Борићеви су имали кћер на удају. Е — богме, та знамо сви — срце када заволи — не пита које и што је и какве је вјере — већ воли, воли до лудила. Тако и она сирота заволила једнога судца у Лијевну, а богме и он њу; и узели се. — Но — нуте несреће — он католик, а она православна. Када се то догодило — општина просто својим добрим учитељима откаже, а сиромаш Петар морао је заједно са својом супругом за 24 сата напустити школу. — И на овакав начин

¹⁾ и ²⁾ Извјештај кот. уреду у Лијевну о стању школе у год. 1883.

изгубише ето Лијевљани учитеља, што ће га икада више овакога добити, — што и сами признају.

Отказом Петра и Јелене нашли су се општинари у неприлици, јер немогоше одмах наћи учитеља, те да не буде школа затворена учио је дјецу Павао Кујунџић трговац из Лијевља, и ученик трговачке школе Недјељко Новаковић.

Општина се нађе у невољи гледе избора учитеља, јер тада није било лако наћи, за то се обрате проти Николи Беговићу у Карловцу, да им он пошаље једнога учитеља.

Прото Беговић збиља и учини и пошаље им учитеља **Александра Марића**, или како су га обично звали — Ацом. Он је дошао из Пакраца, а с њиме дође к'о онако узгред и учитељ **Светозар Ајвас**, кога Лијевљани збиља и изаберу, јер нијесу знали шта ће с њим. Као учитељица дође **Катарина Миловановић** из Биограда.

„— — — Управа је тако срећна, да може јавити славној скупштини како је без икаквих знатних потешкоћа свршила спор са бившим учитељем Пером Борићем и женом му Јелком Борић. Женска се школа, по невољи морала затворити од дана ванредне скупштине, која је одржана 11. марта прошласте године због догађаја, који је добро познат славној скупштини; а што се мушке школе тиче: управа је била тако срећна, да је благовремено, а помоћу врлог српског родољуба пречасног г. Николе Беговића, проте Горњо-Карловачког, нашла за исту привременог учитеља у лицу г. Александра Марића, који се по свршеним испитима за учитељско оспособљење вратио поново на нашу школу за сталног учитеља.

Намјесто бивше учитељице гђе Јелке Борић, поставила је управа избором својим гђицу Катарину Миловановићеву, данашњу учитељицу на нашој женској школи, те је тако почетком ове школске године и женска школа почела радити на ново.

Управа се осјећала доста снажна и поуздана, те је почетком ове школске године отворила још једну мушку школу и на исту поставила за учитеља у сједници својој од 22. јулија прошле године. Давнашња жеља народна бјеше да се отвори још једна мушка школа и управа општинска се осјећа и налази срећном, што је напokon могла удовољити жељи народној.

Ово је врло важна промјена, врло важна новина у школи нашој, јер ће школа само на овај начин моћи одговорити узвишеној задаћи својој; само на овај ће начин моћи процвјетати и узнијети се на ону висину, са које ће од дјеце наше моћи створити људе, који ће хтјети још и даље у напредак поћи. Да је овом новином повећан и расход општински, то се по себи разумије, али се и надати, да ће народ, заступан на славној скупштини данашњој, знати процијенити моралну добит те да неће ни овом приликом презати од жртава, као што ни до данас презао није.

Са новим учитељским особљем наступило је преустројство школе, те је општина због тога морала набавити нове књиге и учила прописана за српске народне вјероисповједне школе у Војводини, пошто су се до сада дјеца служила књигама које су написане за комуналне школе у Угарској. — На те књиге и на учила утрошила је управа у све 120 фор. и 33 новчића, од којих је новаца до сада ушло натраг у касу 45 форинти, а остало се налази у књигама, које су до потребе смјештене у општинској магази¹⁾.

¹⁾ „Извјештај“ о годишњем раду управе српско-православне цркв.-школске општине „Лијевањске“ поднесен редовној главној скупштини државној о Сретенију 2. фебруару 1891 год“.

Послије ових дођу као учитељи:

Јосиф Кочовић, сада је прото у Фочи.

„— — — Прије него би прешли на примања и издавања што их је управа од потоње главне скупштине до данашњега дана чинила — биће управа општинека слободна напоменути, да је и ове године поред великих трошкова, а слаба материјалног стања — успјела одржати два учитеља и учитељицу на нашој српској народној основној школи и да се старала сваком приликом како би школа била напреднија, као што јој је то била једна од првих задаћа — — —“¹⁾.

Михајло Антонијевић, сада свештеник у Гламочу; а као учитељица дошла је **Јелена Божићева**.

У сједници цркв. школске општине од 28. јуна 1892., би отказано учитељима Јосифу Кочовићу и Михајлу Антонијевићу, док су учитељицу Јелену Божићеву понудили да остане као и прошле године. Но она се уда за Јосифа, и тако школа остане опет без учитеља.

23. јула 1892. пошаље свршени учитељски приправник **Душан Ђурић** из Сомбора писмо општини, у коме моли учитељско мјесто, те ако би изабрали за учитељицу **Јулијану Стричевићеву**, и њега — да би се с њоме вјерио и — вјенчао. Општина збиља у својој сједници од 23. јула 1892. изабра себи за учитеље: Душана Ђурића и Јулијану Стричевићеву, а као трећу силу **Ђорђу Малешевића**.

У сједници од 10. августа 1892. ријешено је једногласно, да се пошаље Ђорђу Малешевићу предужам од 40 фор., Душану Ђурићу — 40 фор. и Јулијани Стричевићевој 40 фор., — брзојавно и да одмах полазе.

„— — — Прије него што би прешли на примања и издавања, које је управа од последње главне скупштине чинила — бићемо тако слободни да обратимо пажњу славне скупштине на неке догађаје и промјене у нашој школи, који су значајни како за нашу школу, тако и за цео народ. Славној скупштини познато је добро, да је лањско учитељско особље на крају школске године оставило нашу школу; те да неби школа остала у овој години без учитељског особља; управа је благовремено изабрала опет три учитељске особе како би наша школа и ове године могла одговорити својој узвишеној задаћи“²⁾.

Учитељица Јулијана Стричевићева уда се за учитеља Ђорђу Малешевића, а у исто доба некако заподјене се и позната народно-црквена борба, те Срби Лијевљани затворе школу и откажу службу овим учитељима. Но касније су се предомислили и увидјели каква би им се морална штета тиме нанијела, што би школу затворили, те замоле земаљску владу, да им она спреми учитеља православне вјере, како би им се младеж учила. Земаљска влада то збиља и учини, и слала је учитељско особље на ову школу кроз свих девет година, т. ј. све док се није ријешило познати спор између народа и владика, те док нијесу Срби у Босни и Херцеговини добили своју црквено-школску аутономију.

Земаљска влада одмах пошаље учитеља **Јована Трешњића**, који сада служи у Грабу (кот. гатачки); а као учитељицу спреми **Христину Радомировићеву**, која је сада учитељица код једног властелина у Трету.

¹⁾ „Извјештај“ поднесен редовној главној скупштини држаној о Сретенију 2. фебруара 1892. год.

²⁾ „Извјештај“ о годишњем раду управе српско-прав. цркв. школ општине лијеванске поднесен редовној скупштини држаној о Сретенију 2. фебруара 1893. године.

Од ово доба постоје на овој школи само два учитељска лица, и то учитељица има увијек I. и II. разред, а учитељ III. и IV. Послије ових буде као учитељ са народне основне школе у Лијевну додијељен **Станко Митровић**, који сада служи у Калесији (кот. зворнички), а као учитељица буде именована супруга свештеника Косте Продановића — **Анђелија Продановић**.

Пошто се учитељ Станко Митровић вратио на своје мјесто, то дође на ову школу **Мојо Роксандић**, који сада служи као учитељ трговачке школе у Требињу.

У томе се сврши и споменута народна борба, те општина добије опет у своје руке цркву и школу. Одмах распишу натјечај за учитеља и учитељицу. Од многих молби, које су стигле на општину, изаберу они за учитеља **Ђуру Кончара**, који се родио у Оточцу (Хрватска). Основну и грађанску школу свршио је у Оточцу, два разреда ниже реалке у Загребу и препарандију у Карловцу. Као учитељ служио је у Прњавору 1 годину, Гацку 1 годину, Мостару 1 годину. Зворнику 5 година, Бијељини 1 годину и Лијевну — до данас.

За учитељицу изаберу **Хермину Кршпогачин**, која се касније уда за учитеља народне основне школе у Лијевну — Душана Карањца, — те се услјед тога морала захвалити на мјесту као учитељица на српској школи. — Хермина Кршпогачин рођена је у Мокрину (Угарска). Основну и вишу дјевојачку школу свршила је у Осијеку, а препарандију у Сомбору и Карловцу. Служила је 1 годину на нижој пучкој школи у Сухојмлаци (кот. Слатина у Славонији), те двије године у Лијевну (од 10. децембра 1905. до 30. јуна 1907.). — На њено мјесто дође за учитељицу **Зорка Јолцић**, која и данас службује у Лијевну. Она је родом из Бањелуке, гдје је и свршила основну и вишу дјевојачку школу, а препарандију у Карловцу. Лијевно јој је прво службовно мјесто.

*

Уздржавање школе врши се на исти начин како смо и у пријашњем поглављу приказали. Црквена се општина и надаље бринула за школу, али није баш тако била издашна ни у платама својих учитеља, а ни у набављању најнужнијих учила. — Учитељи — особито у почетку овога раздобља бијаху доста слабо плаћени¹⁾. Поред све своје овако мршаве плате добро су живјели, јер је још увијек опстојала она благословена „реграција“ — па онда „уписна погача“, т. ј. дарови при уписивању.

На народној скупштини обдржаваној дне 2. фебруара 1889. изнијет је од стране српско-православне општине овај приједлог:

„Славна скупштина!

Потписана српско-православна општина обдржала је у недјељу 24. јула 1888. год. своју редовну сједницу, на којој предсједник донесе овај предлог:

Из разлога: што се 10. августа 1888. навршује пуних 8 година, како наш учитељ г. Перо Борић и супруга му. раде на задовољство у овој школи као српски народни учитељи. па кад видимо по новинама стечајеве, у којима су означене плате од 600 и 700 фор., то би право, а и вријеме било, да и ми својим

¹⁾ Из „Записника“ сједнице црквено-школ. општине држане дне 1. октобра 1892, види се да су примили плату пред одбором: Учитељи Душан Ђурић 41 фор. 60 новч. и Ђорђо Малешевић 45 фор. 78 новч., а учитељица Јулијана Стричевићева 33 фор. 33 новч.

учитељским снагама плате повисимо; но како ми нијесмо ради били то без главне зкупштине учинити, то је општина једногласно закључила овај предлог главној зкупштини са препоруком поднијети, те ево овиме сада и чинимо и молимо: да овај наш предлог изволите у претрес узети и добро праведно ријешити.

Да би тим нашим дјелом рада могли свијетлога образа, пред суд народа српскога изаћи.

У Лијевну, 2. фебруара 1889.

Предсједник: Павле Ковачевић. — Чланови: Ђуро Калаба, Тоде Митранић, Стојан Рацо. Ђорђа Пушкар⁴.

Данашњи учитељи при овој школи плаћени су овако:

Учитељ има: годишње плате К 1400.—, за тим у нарави: стан. огријев и врт.

Учитељица има: годишње плате К 1200.— и врт.

Е. Развој наставног градива. Градиво, које се сада обрађује.

Наставно се градиво од времена до времена попуњавало. Ово је понајвише зависило од тога, какви су учитељи долазили, те са каквом спремом. Градиво се уопће почело развијати истом од године 1874., а истом године 1906. (број 227 ех) издан је од Великог Управног и Просвјетног Савјета у Сарајеву — привремени наставни план. Овај привремени наставни план предан је године 1907. стручној анкети, да га среди по примједбама, које су стигле од учитеља.

Главно надзорништво српских школа за Босну и Херцеговину згодно је пропратило овај сређени „Наставни план“ својим дописом од 15. августа 1907. број 128 ех, у којем вели:

„— — — Наставни је план мртва хартија, на којој је само **прегледно** истакнуто и прописано градиво, које треба свршити, а **жива ријеч** наставникова даје свјезкине, интересовања и живота настављању тога градива. Она га пресађује лако, постепено и темељно у душу дјечију и оставља утиске као по мехком воску. Ну да би та жива ријеч имала све истакнуте пошљедице, мора предавање пратити **очигледност**, тај битни услов добре и савремене наставе. **Усмено** предавање са очигледношћу потиснуће из школе **механизам**, који је увијек пошљедица сувишног задавања из књиге“.

Градиво, које се обрађивало у овој школи, приказали смо у кратким потезима у пријашњем раздобљу. Но није се Бог зна шта више радило ни у овоме времену све до године 1906. Није се радило прво стога, што није било прописаног градива, те је учитељ понајвише по својој увиђавности радио. — Обично су се служили и испоређивали са српским аутономним школама у Аустро-Угарској монархији.

Тако су се у овоме времену учили ови предмети:

„— — — 1. Вјеронаука, 2. Рачун умни и писмени, 3. Српско читање с граматичним вјежбањем и писањем, 4. Словенско читање с разумијевањем, 5. Хрватско читање и писање, 6. Земљопис, 7. Повјесница, 8. Природопис, 9. Наук о чувању здравља по др. Карлу Рекламу, 10. Краснопис, 11. Цртање, 12. Појање и пјевање, 13. Декламовање, 14. Гимнастика, 15. Повртарство, а у женској школи још и ручни рад. На дан 5¹/₂ часова рада. Прије подне од 8—11, а по подне од 2—¹/₂“¹⁾.

¹⁾ „Извјештај“ о стању ове школе у години 1883.

Данашње пак прописано градиво нашла се понајвише на градиво, које се употребљава при народним школама у Босни и Херцеговини, док се само у некојим предметима равна поградиву, које се употребљава при српским аутономним школама у Угарској и Хрватској.

Овај наставни план раздијељен је на четири дијела, и то: наставни план за четири, двије и једном учитељском силом на четири разреда; за тим са једном учитељском силом на три разреда. За ову школу вриједи наставни план за двије учитељске силе на четири разреда. — Ево га у главним цртама:

Преглед

седмичних часова за школу са четири разреда, а двије учитељске снаге.

Предмет	Разреди							
	I.		II.		III.		IV.	
	мушки	женски	мушки	женски	мушки	женски	мушки	женски
Наука хришћанска	2	2	2	2	2	2	2	2
Црквено-словенски језик	—	—	2	2	1	1	1	1
Српски језик	11	9	8	6	5	5	5	5
Српска историја	—	—	—	—	2	2	2	2
Земљопис, црте из опште историје, права и дужности грађана .	—	—	—	—	2	2	2	2
Рачун и геометрија	4	4	4	4	4	4	4	4
Природне науке и хигијена	—	—	—	—	1	—	1	1
Краснопис	—	—	3	2	2	1	2	1
Цртање	—	—	1	1	1	1	1	1
Домаћа и пољска привреда	—	—	—	—	2	—	2	—
Ручни рад и кућарство	—	2	—	3	—	3	—	3
Појање и пјевање	$\frac{2}{2}$	$\frac{2}{2}$	$\frac{2}{2}$	$\frac{2}{2}$	$\frac{2}{2}$	$\frac{2}{2}$	$\frac{2}{2}$	$\frac{2}{2}$
Гимнастика и дјечије игре (само љети)	—	—	—	—	—	—	—	—
Свега	18	18	21	21	23	23	23	23

Напомена: Гдје су разреди мјешовити, употреби се сувишни број часова из појединих предмета, код мушке дјеце на: појање, гимнастику и привреду, док женска дјеца раде ручни рад.

I. Наука хришћанска и црквено-словенски језик.

A. Наука вјере.

Наставни циљ: Буђење религиозно-моралних осјећаја и упознавање српско-православне вјере помоћу: молитава, библијских прича и животописа светаца.

I. разред.

a) Молитве: Оче наш. Богородице дјево. Молитва јутрења (текст црквено-словенски и српски).

Разговор о родитељима и њиховој љубави према дјеци. О Богу као оцу свију људи и његовој љубави према њима. Највећа заповијед дјеци. Знак часног крста и на основу тога тумачење једног Бога у три лица.

b) Стари завјет: Створење свијета. Створење анђела. Створење првог човјека Рај. Први гријех. Потоп.

в) Нови завјет: Рођење Претечино. Благовијести. Рођење Спаситељево. Сретеније. Мудраци са истока. Бјежање у Египат.

II. и III. разред.

- а) Молитве.
- б) Стари завјет.
- в) Нови завјет.

IV. разред.

- а) Молитве.
- б) Нови завјет.
- в) Животопис светаца.

Б. Црквено-словенски језик.

Наставни циљ: Лијепим и разумљивим читањем иде се за тим, да ученици лакше схвате и разумију православно богослужење.

II. разред.

Науче се штампана мала и велика писмена и упоређују се са ћирилицом.

III. разред.

Читање молитава и црквених пјесама са разумијевањем.

IV. разред.

Читају се апостоли важнијих празника и неколико Христових прича (из сванђеља), са објашњењем појединих ријечи и садржине.

II. Српски језик.

I. разред.

- а) Вјежбање у посматрању, мишљењу и говору;
- б) читање и писање;
- в) декламовање.

II. разред.

- а) Вјежбање у посматрању, мишљењу и говору;
- б) читање ћирилицом и латиницом;
- в) писање ћирилицом и латиницом;
- г) поуке о језику и
- д) декламовање.

Мјесечно по једна задаћа.

III. разред.

- а) Читање ћирилицом и латиницом;
- б) писање ћирилицом и латиницом;
- в) поуке о језику и
- г) декламовање.

Мјесечно по једна задаћа.

IV. разред.

- а) Читање и писање ћирилицом и латиницом;
- б) поуке о језику и
- в) декламовање.

III. Земљопис.

Црте из опште историје и права и дужности грађана.

Наставни циљ: Познавање завичаја, своје уже и шире отаџбине и буђење љубави према њој. Познавање Европе и осталих дијелова свијета, у главним цртама. Најпотребније о земљи, сунцу и мјесецу. Најглавније културне црте из опште историје, па тим буђење осјећаја за свјетску културу.

IV. Српска историја.

Наставни циљ: Познавање прошлости српскога народа, па тим буђење националних и патриотских осјећаја.

V. Рачун и геометрија.

Наставни циљ: Стварање појмова о количинама. Његовање осјећаја тачности и истинитости, помоћу рачунских задатака из живота. Вјежбање ока у мјерењу и посматрању најважнијих геометријских облика и згодним рачунским задацима примјењивање овог знања на животне потребе.

VI. Природне науке и хигијена.

Наставни циљ: Познавање и његовање човјечијег тијела и чување од кулних болести. Упознавање најглавнијих природних предмета и појава па тим схваћање дивног поретка у природи.

VII. Краснопис и цртање.

Наставни циљ: Разговоријетно, правилно, чисто и лијепо писање, за тим развијање осјећаја за тачност, правилност и љепоту.

VIII. Пољска и домаћа привреда.

Наставни циљ: Напредним обрађивањем врта, воћњака, њиве, ливаде и винограда, гајењем пчеларства, а по могућности и свиларства, буди се љубав ученика према вредноћи и физичком раду, а уједно им се даје упутство, како ће у животу корисно употребити стечено знање из овог предмета.

IX. Појање и пјевање.

Наставни циљ: Развијање слуха, гласа и осјећаја за љепоту. Облагорођивање срца дјечијег црквено-православним и поучним свјетским пјесмама.

Ево приказах „Наставни циљ“ појединог предмета, те у главном шта који предмет обухваћа. Не ћу залазити у питање разглабање и проматрање градива, јер би ме то и сувише далеко одуљило од мога пута.

Градиво, које се сада обрађује у овој школи распоређено је овако:

Распоред сати
за I. и II. разред.

Сат	Разред	Понедјељак	Уторак	Сриједа	Четвртак	Петак	Субота
8—9	I. II.	Рачун	Рачун	Рачун	—	Рачун	Српски језик
9—10	I. II.	Наука хришћанска	Српски језик	Наука хришћанска	—	Српски језик	Српски језик Цркв.-слов. језик
10—11	I. II.	— Српски језик	— Цркв.-слов. језик	— Српски језик	—	—	—
2—3	I. II.	Српски језик Красопис	Српски језик	Ручни рад	—	Српски језик Красопис	Појање и екшорта
3—4	I. II.	Ручни рад	Српски језик Красопис	Српски језик Цртање	—	Пјевање и гимнастика	Вечерња

Распоред сати
за III. и IV. разред.

Сат	Разред	Понедјељак	Уторак	Сриједа	Четвртак	Петак	Субота
8—9	III. IV.	Рачун	Вјеронаука	Рачун (Геометрија)	—	Рачун	Рачун
9—10	III. IV.	Српски језик	Историја	Српски језик	—	Вјеронаука	Историја
10—11	III. IV.	Цркв.-слов. језик Цртање	Српски језик	Цртање Цркв.-слов. језик	—	Српски језик	Српски језик
2—3	III. IV.	Природне науке и хигијена	Земљопис	Красопис или ручни рад	—	Земљопис	Појање и екшорта
3—4	III. IV.	Домаћа и пољска при- вреда или ручни рад	Красопис и пјевање	Домаћа и пољска при- вреда или ручни рад	—	Красопис и пјевање	Вечерња

При обрађивању читања и писања — у развоју ове школе — употребљавале су се све могуће методе. Сада се само још одржала метода срицања, — и то само још код старијих учитеља, док метода здруженога читања и писања претима све то више мах.

Е. Полазак и напредак.

Какав је полазак у овој школи био, може се закључити већ и из онога, што је прије речено у одсјеку о учитељском особљу. Да је био добар полазак, може се закључити и из тога, што су већ одавна на овој школи почеле служити двије, а касније и три учитељске особе.

Какав је полазак, а уједно и напредак био. н. пр. у год. 1883., ево нека каже овај

„Извјештај

о српско-православној мушкој и женској школи у Лијевну; исте школе почеле су своју школску годину 1./13. септембра 1882.; али је већ прекинута 26. октобра (7. новембра) 1882. због заразе од оспица, које су овуда јако грасирале; и поново су отпочете школе 13./25. фебруаром 1883. А завршиле своју школску годину јавним испитом 7. 19. аугуста 1883.

І. Мушка школа.

У мушкој школи бјеше и то:

У І. разреду: 27 ученика. од којих 6 свршише врло добро; 5 добро; 3 довољно. 3 умрла од оспица, 10 доцније пошли и неуредно школу похађаше.

У II. разреду: 23 ученика, од којих 3 показаше одличан успјех. 12 врло добар, 5 добар 2 довољан, а 1 сеобом напустио школу.

У III. разреду: 35 ученика. од којих 3 показаше одличан успех, 8 врло добар, 18 добар, 5 довољан и 1 слаб успјех, а 1 умр'о од оспица.

У IV. разреду бјеше 18 ученика, од којих 3 показаше одличан успјех, 2 врло добар, 9 добар. 3 довољан успјех, а 1 умр'о од оспица.

Свега дакле ученика у сва четири разреда бјеше 103.

II. Женска школа.

У женској школи бјеше и то:

У І. разреду 28 ученица. од којих су 3 свршиле одлично. 4 врло добро, 12 добро, 4 довољно. 4 доцније пошље и неуредно школу похађаше. 1 сеобом школу напустила.

У II. разреду бјеше 17 ученица. од којих су 2 свршиле одлично. 2 врло добро. 9 добро. 3 довољно и 1 умрла од оспица.

У III. разреду бјеше 14 ученица, од којих су 3 свршиле одлично, 4 врло добро, 6 добро, а 1 је прије испита школу напустила.

Још бјеше 9 дјевојчица од 12—15 година. које учине само ручни рад.

Свега дакле ученица у женској школи бјеше 68.

Идуће школске године отвара се и IV. женски разред. Прије не бјеше женске школе, а ово је тек трећа година како је заведена и како је потписана учитељица.

Перо Борић, учитељ, Јелка Н. Борић, учитељица“.

Какав је био полазак и пр. у години 1892./1893. нека каже овај

„Исказ.

У	I.	разреду	мушке	школе	уписало	се	27	ученика.
„	II.	„	„	„	„	„	20	„
„	III.	„	„	„	„	„	15	„
„	IV.	„	„	„	„	„	9	„
„	I.	„	женске	„	„	„	27	ученица,
„	II.	„	„	„	„	„	12	„
„	III.	„	„	„	„	„	15	„
„	IV.	„	„	„	„	„	3	„
							Свега 128 ученика-ца“.	

II. Надзор над школом.

Како се друго што шта код ове школе усавршавало, тако се исто и овај надзор над школом мијењао. Прелазно је из неспособних и неспремних руку у способне и спремне. Како сам у пријашњем поглављу још напоменуо, надзор над школом водили су изабрани по црквеној општини људи, који су се називали — како је већ било напоменуто — „директорима“. — Ова је част опстојала све до назад двадесетак година. За тим је надзор над овом школом преузела сама земаљска влада, те га испрва вршила по своме референту, а од год. 1892., повјерила стручним органима, окружним школским надзорницима. Истом године 1906. добише српске школе свога надзорника, али за то ипак није престала земаљска влада вршити надзор над српским школама. — Осим тога надзире над школом и одбор црквено-школске општине, који уједно даје и свједоџбу учитељу о његову моралном владању¹⁾.

*

Радо смо изнијели овај опширни извјештај о постању развоју српско-православне школе у Ливну; ово је управо типична слика српско-православне конфесионалне варошке школе у Босни. Када смо рукопис помне те радње већ турили у штампу, стиже нам пешто краћи, али исто тако помно израђен приказ постања и развитака католичке школе у Ливну од управитеља тамошње народне основне школе Стипе Марковића. Наравски, да смо готови били и ту лијепу радњу изнијети у овом листу, тек тиме хтједосмо причекати, док се сврши горња радња, јер се нијесу могла упоредо штампати два оваква приказа. У томе нам међутим стиже одлука, по којој „Школски Вјесник“ има да престане излазити, те Марковићева радња на жалост више не могаше ући у наш лист. Она за то не ће пропасти и наћи ће јој се било гдје долично мјесто.

Ур. „Шк. Вј.“

¹⁾ „Записник“ сједнице црквено-школског одбора од 27. јуна 1893. — — — — — III. издају се плате, а уједно и свједоџба о годишњем раду учитељу Малешевићу и учитељици Стричевићевој.